cordis editum, ſolatium aliquod animis indoleſcentibus afferre, atque lacrymas erumpentes, afflictionis copiam diſcutere. Hieronymus ergo *ridendi* verbum hic uſurpavit cum Symmacho pro allevamento acerbioris doloris & cruciamenti. In libro Job *plangendi* verbo uſus eſt interpres, quia plantus, fletus, lacrymæ dictum effectum operantur. Similis porro apud Moſchum *a* phraſis,

a Idyll. 4. Megare.

—— ἀλλ' μοι πρὸς ὄντινα κε βλέψασα
Οἴκτῳ τηλόθεν ὁρμώμενα ἀναψύξαιμι φίλον κῆρ.
—— neque ullus eſt mihi ad quem reſpiciens
Ut mulier afflicta charum cor recreare (ſeu refrigerare) *poſſim.*

Querebatur de Deo Job *b* quòd non concederet requieſcere ſpiritum ſuum, ἀναπνεῦσαι, *reſpirare.*

b c. 9. 18.

Priuſquam abeam & amplius non ero.) Hieronymus, *antequam vadam & non ſubſiſtam*: & alibi *c*, *priuſquam abeam & ultra non ſubſiſtam*. Pſalterium Romanum, Ambroſius, Caſſiodorus, *priuſquam eam*, &c. Auguſt. *priuſquam eam, & amplius non ero*. Pſalterium Ambroſianum eodem pacto, niſi quòd legit, *abeam*. Senſus ſimplex, & qui continetur ſimilibus verbis Job *d*, *antequam vadam & non revertar*, ad eumdem præſentis vitæ ſtatum: vel *fuiſſem e quaſi non eſſem de utero tranſlatus ad tumulum*. Videntur qui excedunt, non eſſe; ſed dicitur quia Rachel *f* noluit *conſolari quia non ſunt*, & quòd *patres g peccaverunt & non ſunt*. Hoc loco Hebræa ואינני *veenenni* valent, *& non ego*; quòd rectè declaratum eſt per *ampliùs non ero*, vel *ultra non ſubſiſtam*, οὐκέτι οὐ μὴ ὑπάρξω. Quo fit ut nihil habeant hinc aſſertores mortalitatis animæ, quemadmodum rectè admonent explanatores.

c in c. 65, 15. d c. 10. 21. e c. 10. 19. f Jer. 31. 15. g Thren. 5. 7

Myſticus quoque ſenſus eſt ſatis communis multis, rogare David, ne hìc etiam eſſe deſinat, hoc eſt, non Deo adhærere, qui eſt ipſum eſſe ac ſuum eſſe, ac proinde poſt mortem animus ipſe ſejunctus à Deo qui eſt, & manens in peccato quod nihil eſt; iis jungatur, qui non ſunt ejus, nec omnino eſſe videntur, nimirum damnatis: nam juſti anima redempta gaudebit, quum cantaverit Deo *h*, placebit *Domine in regione vivorum i*: remiſſo auxilio civis erit ſanctorum, & cum Patribus qui olim peregrini *K*, jam cives ſunt, & *domeſtici Dei l*, verſabitur participatione divinæ gratiæ ac beatitudinis, mutatus à non eſſe peccati & à ſtatu infelici, quem meruerat, habebit participationem abſoluti ac veri eſſe. Optimè præ ceteris declarant hoc Origen. Ambr. Auguſt. Quum Deus juſtificat & beatificat, vocare cenſetur *quæ non ſunt* m, *tamquam ea quæ tradas*, Idololatras nominat Eſther *n* eos, qui non ſunt. *Ne tradas*, inquiens, *Domine ſceptrum his qui non ſunt*; Iſa. *o* etiam ſecundum editionem LXX. eoſdem idololatras ait adolere dæmonibus *qui non ſunt*, quia, ut Hieron. enarrans eumdem Prophetam, docet, non ſubſiſtunt qui jam à Deo qui verè eſt, exciderunt. Qua ratione *idolum nihil eſſe* Paulus *p* dixit. Eodem autem loco proferens præſentem locum ſic paucis perſtringit quod pluribus alii tradunt: qui dum in hoc vivit corpore, veniam peccatorum non fuerit conſecutus, & ſic de vita exceſſerit, Deo perit, & eſſe deſiſtit, licèt ſibi ſubſiſtat in pœnis. Idem ſibi velle ſcribit, Ezechielem *q* ipſum interpretans, quum Dei minas memorat in Tyrum, nempè detrahendam *cum deſcendentibus in lacum*, redigendam *in nihilum*, ita ut non ſit, *& requiſita non inveniatur ultra in ſempiternum*. Quod ultimum denuo repetitur ab eodem Propheta *r*. Similis formula iterum in Iſaia *ſ*, *Et erunt quaſi non ſint, & peribunt viri qui contradicunt tibi, quæres eos & non invenies, viros rebelles tuos: erunt quaſi non ſint* (inſultat & exultat oratio) *& veluti conſumptio homines bellantes adverſum te*. Præterea in Abdia *t* habetur, *Bibent omnes gentes jugiter & bibent & abſorbebunt, & erunt quaſi non ſint*. Ubi adhuc Hieron. canonem eumdem tractat, ut in ſcripturis, *qui pereunt*, *ei qui eſt*, nempe Deo, *non eſſe* dicuntur. Confirmat præterea verbis Cantici Moſis, *Ipſi me provocaverunt u in eo qui non erat Deus* &c. Dicuntur eadem egregiè à Baſilio contra Eunomium *x* obſervatque præterea ad Paulum in Epiſt. ad Epheſios *y* ſcripſiſſe, *ſanctis qui ſunt in Chriſto Jeſu*, omiſſo quod nunc legimus vocabulo *Epheſi*, quam lectionem teſtatur alios ante ſe ſecutos, & ſeipſum antiquis codicibus inveniſſe: innuere autem, illos qui conjuncti verè eſſent ei qui eſt,

h Pſ. 70. 23. i Pſ. 114. 9. K Hebr. 11, 13. l Eph. 2. 19. m Rom. 4. 17 n c. 14. 11. o c. 65. 3. p 1. Cor. 8. 4. q c. 26. 20. 21. r c. 27. ult. ſ c. 41. 11. 12. t v. 16. u Deu. 32. 21 x l. 2. y c. 1. 1.

per cognitionem mèreri ut exiſtentes κατ' ἐξοχὴν nominentur. Athanaſii oratione contra Idola ſimilis planè doctrina. Poſtremò charitatem non habentem, pronuntiat *z*. Apollinarius *nihil eſſe*.

z 1. Cor. 13. 2.

PSALMUS TRIGESIMUS NONUS.

1 In finem Pſalmus ipſi David.
2 Expectans expectavi Dominum, & intendit mihi.
3 Et exaudivit preces meas: & eduxit me de lacu miſeriæ, & de luto fæcis.
Et ſtatuit ſuper petram pedes meos: & direxit greſſus meos.
4 Et immiſit in os meum canticum novum, carmen Deo noſtro.
Videbunt multi & timebunt: & ſperabunt in Domino,
5 Beatus vir, cujus eſt nomen Domini ſpes ejus, & non reſpexit in vanitates & inſanias falſas.
6 Multa feciſti tu Domine Deus meus mirabilia tua: & cogitationibus tuis non eſt qui ſimilis ſit tibi.
Annuntiavi & locutus ſum: multiplicati ſunt ſuper numerum.
7 Sacrificium & oblationem noluiſti: aures autem perfeciſti mihi.
Holocauſtum & pro peccato non poſtulaſti:
8 tunc dixi: Ecce venio.
In capite libri ſcriptum eſt de me: 9. ut facerem voluntatem tuam: Deus meus volui, & legem tuam in medio cordis mei.
10 Annuntiavi juſtitiam tuam in Eccleſia magna, ecce labia mea non prohibebo: Domine tu ſciſti.
11 Juſtitiam tuam non abſcondi in corde meo: veritatem tuam & ſalutare tuum dixi.
Non abſcondi miſericordiam tuam, & veritatem tuam à conſilio multo.
12 Tu autem Domine ne longè facias miſerationes tuas à me: miſericordia tua & veritas tua ſemper ſuſceperunt me.
13 Quoniam circumdederunt me mala, quorum non eſt numerus: comprehenderunt me iniquitates meæ, & non potui ut viderem.
Multiplicatæ ſunt ſuper capillos capitis mei: & cor meum dereliquit me.
14 Complaceat tibi Domine ut eruas me: Domine, ad adjuvandum me reſpice.
15 Confundantur & revereantur ſimul, qui quærunt animam meam, ut auferant eam.
Convertantur retrorſum, & revereantur qui volunt mihi mala.
16 Ferant confeſtim confuſionem ſuam, qui dicunt mihi: Euge, euge.
17 Exultent & lætentur ſuper te omnes quærentes te; & dicant ſemper: Magnificetur Dominus: qui diligunt ſalutare tuum.
18 Ego autem mendicus ſum, & pauper: Dominus ſollicitus eſt mei.
Adjutor meus, & protector meus tu es: Deus meus ne tardaveris.

TI-

T I T U L U S.

Verſ. 1.) In finem Pſalmus ipſi David.

De titulo non eſt laborandum, quia illi ſimilem alibi antè vidimus.

A R G U M E N T U M.

Argumentum congruit cum Pſalmi prioris argumento: nam ſicut ille continebat auxilii divini invocationem in graviſſimis afflictionibus; ita iſte lætam gratulationem, quòd illud impetratum ſit. Simul tamen adhuc idem auxilium David invocat; utpote poſt victoriam, aut vitationem calamitatum, ſimiles timens hoſtes, & calamitates. Vel invocatio ea eſt, qua uſus eſt olim, deprecans mala, à quibus initio Pſalmi canit ſe liberatum.

Quia verò Paulus *a* citat hunc Pſalmum de Chriſto, credi poteſt, Davidem in eo ad illum reſpexiſſe, ac ejus, ut in aliis, ſic in his, quæ nunc ſcribit, typum geſſiſſe. Quare in prima parte Pſalmi cenſere poſſumus, Chriſtum gloriari de liberatione ſua à morte, & ab inferno, aut victoriam ſuam iſtam prævidendo, gratias agere de eo quod ſe conſecuturum ſciebat: in poſteriore, quaſi eſſet in ipſa paſſione conſtitutus, & cruce, liberationem deprecari. Sed & idem Chriſtus, Eccleſiæ caput, induit perſonam myſtici ſui corporis, quod eſt Eccleſia. Etenim initio Eccleſiam exultantem inducit ob ſpem ſalutis per Chriſtum venturum: deinde, Chriſtum ipſum loquentem facit Patri, rationem ei reddendo adventus ſui, & quo pacto evangelizandi munus rectè adminiſtraverit: poſtremò iterum precatur liberari in membris ſuis à peccatis, miſeriis, inimicis, quibus obnoxia ſunt, etiam poſt liberationem & redemptionem per mortem Chriſti, donec triumphare in cœlis detur. Concordant Patres in hac argumenti expoſitione: nominatim verò Chryſoſtomus *b*, Baſilius, Theodoretus, rejiciunt ſententes Pſalmum eſſe de Jeremia, vel Daniele propter mentionem de *lacu c*, item docentes populo convenire in captivitate Babylonica. Rurſum Chryſoſtomus *d*, & Heſychius, negant ad Judæos pertinere, quoniam continet abrogationem ſacrificiorum, holocauſtorum, oblationum: & hoc ſibi quoque velle in titulo illud, *in finem*. Ob eamdem abrogationem confutat Lyranus opinionem R. Salomonis, de populo liberato ex Ægypto: Quaſcumque porro David ſuas hìc intelligat calamitates, vel morbi, vel perſecutionis Abſolon, ut exiſtimat Trevetus, vel Saulis, typus, ut dixi cum Baſilio, Chryſoſtomo, Theodoreto, fuit Chriſti. Quare quod tanti docent Patres, non debet Lyranus, Judaici erroris confirmationem appellare, nempe, quod ad litteram intelligatur de Davide, myſticè de Chriſto. Ita præter Patres illos Græcos ſentit etiam B. Thomas, Valentia & paſſim recentiores: Valentia verò rationem typi conſtituit in liberatione de Ægypto, quæ adumbraverit redemptionem noſtram per Chriſtum poſt expoſitam analogiam.

a Heb. 10. 5. 6. 7. b Hom. 1. c verſ. 16. d Hom 2.

Idem Valentia enumerat ſubtiliter beneficia ſeptem, quæ ex adventu Chriſti provenerunt, ſicut, & antea prædicta fuerant, & hoc in Pſalmo comprehenduntur: liberationem de lacu miſeriæ inferni: de luto fæcis peccatorum: ædificationem Eccleſiæ ſuper petram, ideſt, Chriſtum: legem Evangelicam, per quam direxit greſſus noſtros: abolitionem ceremonialium, & legalium, inſtituto ſacrificio novo: converſionem multorum de Judæis ac gentibus: ejectionem diaboli de mundo cum idolis, & omni malefica arte, atque ſuperſtitione. Fateor alia præterea hìc adhuc diſtingui poſſe, ut eductionem juſtorum de limbo & ſimilia de quibus ſuo loco.

Verſ. 2.) Expectans expectavi Dominum, & intendit mihi.

Sententia verſus clara. Ait, Deum expectationi reſpondiſſe, nec ſe ſua falſum ſpe, quum eum deprecatus eſt in ſuis malis adjutorem, atque liberatorem: adjutorem,

A præſto fuiſſe ad exaudiendum, ac opitulandum.

Expectans expectavi Dominum.) Auguſtinus, *ſuſtinens ſuſtinui*, Vim habet tum geminatio verbi, quæ in aliis non raro uſurpatur, ut, *multiplicans multiplicabo, benedicens benedicam*, &c. tum Hebræum קוה *kiuuch*, præſertim in piel, quæ conjugatio intendit ſignificationem per ſe etiam in ſimplici Kal magna eſt, ut aliàs docui. Idem Auguſtinus obſervat, qui ſic Dominum ſuſtineat, vel expectet, eum ſuſtinere & expectare, qui non poſſit fallere, aut falli, qui ſi promiſſa differat, non aufert: qui ex his etiam quæ jam exhibuit adeò multa mereatur fidem: qui licèt non exhibuiſſet, de ipſius tamen veritate nihil formidare debeamus, quoniam idoneus promiſſor, fidelis redditor dummodo ſimus pii exactores, teneros imitati agnos, qui capitibus pulſant ubera matrum, ut lacte ſatientur. Expectare poſſumus etiam Caſſiodorus. Expectantes expectamus, quando mites aliquid cum magno deſiderio ſuſtinemus. Adde cum patientia & perſeverantia, ut ſi moram facere Deus videatur, expectemus, *quia veniens e veniet, & non tardabit*. Rectè Apollinarius.

e Hab. 2. 3.

Τετληὼς, ἐπόπτην θεὸν καὶ ἀρωγὸν ἐδέγμην.

Tolerans, ſpectatorem Deum & vindicem expectavi, Priore Pſ. *f* dixerat, *& nunc quæ eſt expectatio mea? Nonne Dominum?* jam dicit ſe expectaviſſe & Dominum intendiſſe. Quilibet fidelis etiam priùs Gentilis poteſt dicere ſe Chriſtum expectaviſſe, quia licèt penitus ignoraret, in veteribus tamen Patribus, in quibus notitia, fides, expectatio fuit, cenſetur expectaviſſe propter conjunctionem utriuſque populi in Eccleſiam unam, ut annotat Cyrillus. Priore Pſal. *g* dixerat; *Et nunc quæ eſt expectatio mea? nonne Dominus?* jam dicit, ſe expectaviſſe, & Dominum intendiſſe. David autem non ſolùm eo modo expectavit, aut in prædictione, aut promiſſione aliorum Prophetarum, ut aſſerit Hieronymus, vel alias, ſed per propriam revelationem, quam non ſemel clarè in Pſalmis exprimit. Expectatio eſt Chriſtus Iſrael *h* & gentium *i*. Expectatus expectavit etiam nos, & *expectat ut miſereatur* noſtri *k*: juſſit ut ipſum expectemus *in die reſurrectionis ſuæ in futurum l*; non tantum quia reſurrecturus erat, quod jam factum eſt, ſed quia reſuſcitaturus omnes *in noviſſimo die* m, ac in terribili illa improbis expectatione judicis *n*; in quo *novos cœlos, & novam terram, & promiſſa ipſius expectamus o*. Iſtam *expectationem* Rabbini in midras thehillim declarant de tempore quo videndus eſſet Deus, ac digito oſtendendus; atque hoc ipſum ab Iſaia *p* prædictum, *Ecce Dominus Deus noſter iſte, expectavimus eum, & ſalvabit nos*, & quia non ceſſant gentes ſæculi dicere: *Ubi eſt Deus eorum?* (quia nempè viſibiles Deos, idolaque colunt) futurum eſſe ut Deus ſedeat in medio juſtorum, & ipſi ſint illum digito oſtenſuri; ſicut etiam eſt in Pſalmo XLVII *q*. *Quoniam hic eſt Deus, Deus noſter in æternum, & in ſæculum ſæculi, ipſe reget nos uſque in ſæcula, vel uſque ad mortem* עלמות *hhalmaneth*. Recitat iſte Galatinus *r*. Athanaſius *ſ* tuetur hoc inter alia teſtimonia, fugam ſuam in perſecutione, ut videlicet patienter expectetur Dei voluntas, nec ſe quis temerè in vitæ diſcrimen projiciat.

f verſ. 8. g verſ. 8. h Jer 14. 8. c. 17. 13. i Gen. 49. 10. K Iſ. 30. 18. l Soph. 3. 8. m Joan. 6. 39 n Heb. 10. 27 o Petr. 3. 13. p c. 25. 9. q v. ult. r l. 3. c. 27. ſ Apol. de fuga.

Et intendit mihi.) Auguſtinus, *Attendit mihi*. Pſalterium Romanum & Ambroſianum, Arnobius, & Caſſiodorus, *reſpexit me*, ſic in alio Pſalmo, *t*, *intende mihi & exaudi me* u, *intende orationi meæ*, x *intende voci deprecationis meæ* y, *intende voci meæ* z, *intende voci orationis meæ*. Facit hoc loco vim Auguſtinus in dandi caſu, & attendere Deum etiam malos, ſed non attendere illis. Nihilominus lego quoque *a*, *intende deprecationem meam*, in accuſativo caſu, & *b*, *intende ad deprecationem meam*, quamvis conſtructio Græca ſit eadem, hoc eſt cum dativo, quod exigit verbum προσέχω, nec boni nec mali orationi attendit Deus, conſolando ut proſit niſi bene ſuſcepta oratio ſit: & tam boni quàm mali orationem attendit, vel intendit, ideſt, cognoſcit, ac videt quomodocumque fiat. Perpendit tamen quoque *c* Bernardus in hac dicendi formula ſimile quid, ut in alia ſponſæ *d*, *dilectus meus mihi*, hoc eſt, inquit, intendit *& ego illi*, nam qui expectat, ſubdit ipſe, intendit. Docet autem, rectiùs ſponſam ordinem ſervaſſe, non prætendendo meritum, ſed præmittendo beneficium, & ſe præventam dilecti gratia confitendo. Prophetam tamen

t Pſ. 54. 3. u Pſ. 60. 12. x Pſ. 63. 2. y Pſ. 140. 1. z Pſ. 5. 3. a Pſ. 16. 1. b Pſ. 141. 7. c Ser. 62. in Cant. d Cant. 2. 16

a Pſ. 22. 6. b Pſ. 58. 11. c Pſ. 78. 8. d Cant. 2. 16. e Ser. 68. in Cant. f 1. Petr. 5. 7.

non negaviſſe ſubſecutionem gratiæ, licèt præventionem tacuerit hoc loco, immo & de utraque alibi meminiſſe a: *Miſericordia tua ſubſequetur me omnibus diebus vitæ meæ: Deus meus, miſericordia ejus præveniet* b *me: citò* c *anticipent nos miſericordiæ tuæ, quia pauperes facti ſumus nimis:* denique, ſponſam iterum invertere ordinem, ac dicere; *ego* d *dilecto meo, & dilectus meus mihi,* ut & primas gratiæ partes adſcribat, & ultimas, & præventionem, & conſummationem. Poſtea idem ſuaviſſimus Pater e demiratur intentam nobis illam majeſtatem, cui gubernatio pariter, & univerſitatis adminiſtratio incumbit, & cura ſæculorum, atque ad hæc transferre ſe negotia, immo otia amoris, & deſiderii. Infert proinde projiciendam omnem ſollicitudinem noſtram in eum, cui cura de nobis f, ideſt, non ut ſit, ſed quia prius eſt, quaſi dicatur nobis, intendite illi, quod eſt *expectando expectate*, quia ipſe intendit vobis. Hebraicè eſt, *& inclinavit ad me*, ſcilicet, *aurem* ויטאלי *vaijetelai*. Hieronymus, *& inclinatus eſt ad me*, nempe exaudiendum. *Inclinationem*. Cajetanus interpretatur per incarnationem Dei qui ſe ſic ad hominem inclinavit, & ad Davidem, in progenie ipſius factus homo.

g Pſ. 33. 16. h Pſ. 118. 116. i Pſ. 21. 6. k Pſ. 24. 3.

Simplicior ſenſus eſt ad exauditionem, quæ aliis verbis mox ſubjicitur. Ergo planè verum eſt, quòd *oculi Domini ſuper juſtos* (vel qui eſſe tales volunt, gratiæ illius reſpondentes,) & *aures ejus in preces eorum* g: & quòd non *confundit eos ab expectatione* ſua h, & quòd Patres noſtri *ſperaverunt in eum, & non ſunt confuſi* i, & quòd *qui ſuſtinent ipſum, non confundentur* k.

Verſ. 3.) Et exaudivit preces meas, & eduxit me de lacu miſeriæ, & de luto fæcis.

Et ſtatuit ſupra petram pedes meos, & direxit greſſus meos.

l verſ. 9. m verſ. 13. n Hom. 1.

SIc intendit, ac attendit Deus expectanti mihi ardenter, & perſeveranter ſummis votis precibuſque, ut exaudiret, ac de ſummis me calamitatibus extraheret, tamquam demerſum, & detentum in imo cænoſo lacu: inde autem ereptum, tam firmiter ac ſecurè ſtabiliret, ut jam non in labili, ut priùs, lubrico, fluidoque hærerem limo, ſed immotus quaſi ſuper firmam petram conſiſterem, ac deinceps progredi recto atque inoffenſo poſſem pede in ſolo ſolidiſſimo. In priore Pſalmo ab omnibus iniquitatibus erui petierat l, exaudiri orationem, deprecationem, lacrymas; nunc m lætatur & gratulatur de impetratione, ac liberatione à graviſſimis periculis, quæ per metaphoram hìc ſignificantur: ut Baſilius, Theodoretus, Euthymius, Chryſoſtomus n. Trevetus vilem ſtatum vult denotari, dejecti Davidis de regno fortaſſis quoque ſub *lacus, luti*, ac *fæcis* vocabulis, præter calamitates externas, innuit priora peccata adulterii, & homicidii. Significant hoc etiam ſenſu myſtico alia, de quibus poſtea dicemus.

Preces meas.) Hieronymus, *clamorem meum*, שועתי *ſchauhathi*, alia Pſalteria, Auguſt. Caſſiodorus, *deprecationem*, Arnobius *orationem*, *expectationem* fortaſſis voti interni, *preces* intelligit externæ vocis. Intelligunt alii clamores, atque vociferationes Patrum poſtulantium adventum Chriſti, ut Cajetanus.

o Apol. de ſ. Fuga. p Pſ. 92. 3. q Pſ. 64. 8.

Eduxit me de lacu miſeriæ, & de luto fæcis.) Hieron. *Eduxit me de lacu ſonitus, & de luto cœni*. Interpres Latinus Athanaſii o, *de lacu infimo*. Alii item ex Hebræo, *extraxit me è ciſterna perſtrepente*, vel, aſcendere fecit è ciſterna puteove ſonitus, ac ſtrepitus, de fovea tumultus, de gurgite & voragine fragoris, fremitus, mugitus, inundationis propter aquarum ſcilicet copiam eo deſcendentium impetu magno, ibique per ſtrepentium, & ſonitum edentium præ ingenti agitatione. Hoc valent Hebræa ויעלני מבור שאון *vatahhaleni mibbor ſchaon*. Auguſt. *de lacu miſeriæ & de luto limi*: in alio Pſalmo p *elevare* dicuntur *flumina vocem, & fluctus ſuos*; & appellatur *ſonus fluctuum* maris q. Evolverunt metaphoram ſeptuaginta per λάκκου ταλαιπωρίας, *lacum miſeriæ*, ſive calamitoſum, quaſi dicas, barathrum miſeriarum. Deſignant iſta myſticè peccata profundas & cœnoſas voluptates ut placet Euſebio, & Athanaſio; idololatriam & carnalia vitia, ut Didymo: portas mortis, & mundi curas, fœtentiaque crimina, ut Cyrillo. Similia latinè tradunt de tenebris fidelitatis, vel ignorantiæ & caliginis, etiam in ipſa lege vetere & de carnali concupiſcentia, unde tot peccata ſcaturiunt, denique de omni ſtatu calamitoſo, qui ex originali peccato ſecutus eſt, & ex aliis auctus.

r 18 de Civ. c. 35. ſ c. 9. 11. Aquarum multitudine calamitates deſignatæ. t v. 2. 3. u v. 15.

Humanæ miſeriæ ſiccam profunditatem, & ſterilem Auguſtinus alibi vocat r, ubi non ſunt fluenta juſtitiæ, ſed iniquitatis lutum: & de iſto lacu loqui Zachariam ſ. *Tu quoque in ſanguine teſtamenti tui emiſiſti vinctos tuos de lacu, in quo non eſt aqua.* Sed quod ex Hebræo allatum eſt de ciſterna, puteo, lacu ſonitus, ac ſtrepitus ob aquarum congeriem, non congruit Auguſtini ſententiæ de ſicca profunditate, & de lacu ſine aqua, niſi puram ac potabilem aquam intelligat. Quamquam & qualibet multitudine aquarum calamitates in ſcriptura deſignari conſtat, & aliàs notatum eſt in Pſalmo LXVIII. t ad hoc ſignificandum, dicit David *intraverunt aquæ uſque ad animam meam; infixus ſum in limo profundi, & non eſt ſubſtantia* u: *& eripe me de luto, ut non infigar, libera me ab iis, qui oderunt me, & de profundis aquarum.*

x Pſ. 109. 3. y Pro. 18. 3. Nom. ſept. inferni. z l. 6. c. 7. a Pſ. 15. 10. b Pſ. 87. 12. c Pſ. 106. 10. d Pſ. 62. 10. e Pſ. 54. 24.

Prætereà explicant de liberatione tum à pœnis inferni, tum quod ad animas juſtorum ſpectat, de limbo. Ex omnib. iſtis profundis clamabat humanum genus, flagitas exaudiri x, ſed ſine auxilio gratiæ clamare non poterat, quoniam ſuperbus profundiùs in profundo jacens peccatorum, nec ſe ibi eſſe ſentiens, *contemnit* y Hebræi nomina inferni docent ſeptem eſſe, quæ refert Galatin. z שאול *ſcheol* qui propriè vocatur *infernus* a, etſi nonnumquam ſignificat *ſepulchrum* אבדון *abbadon*, *perditio* b, צלמות *tſalmaueth umbra mortis* c, ארץ תחתית *erets thachthith*, *terra inferior* d, aut *contritionis*, aut *paroris*, בור שחת *borſchachath*, *puteus interitus* e, ſive lacus corruptionis; & quæ hìc ſunt בור שאון *borſchaon* de quo egimus, atque טיט היון *tit haijaven*, *lutum fæcis*, eſt prætereà nomen, גיהנם quam dicimus *gehennam* vallem Ennom, aut profundum, de quo alibi. Videturque in ſolo novo teſtamento uſurpari de luto fæcis. Jam monui Auguſtinum legere, *de luto limi*, Hier. *de luto cœni*. Tho. citat ex editione Hieron. *de luto fimi*: ad auxeſim junguntur ſynonyma voces hæ: ſicut & *terra pulveris* f אדמת עפר *admath hhaphar*, *pluvia imbri* g, מטר גשם *metargeſchem*, יון *iauen* lutum liquidum, ac turbidum, quale eſt vinum fæculentum. Inde aliqui *vini nomen* יין *iain* derivant, quod in terra Chanaam, & Palæſtinæ vina turbida fuerint, fæculenta, & rubra. Interdum vertit interpres יון *iauen limum* h. Quæ in Pſalm. LXXIX. i, vocatur *fæx calicis*, propriè de vino dicitur, ſed τρύγιας nomen Græcū eſt, non quod hoc loco generaliùs ἰλύς. (unde Nilus dictus creditur quaſi νέαιλύς *novus limus*, quem in agros Ægyptiorum fluvius invehit) & Hebr. non יון *iaven*, ſed שמר *ſchemer*. Hoc idem eſt in Sophonia k, *viſitabo ſuper viros defixos in fæcibus ſuis* הקפאים על שמריהם *hak kopheim hhal ſchimrehem*, quod Hier. explicat, *qui confidunt in corporibus ſuis, & in viribus ſuis*, quia διασυρτικῶς, inquit, ideſt, *irriſoriè*, *fæces* vocat; & docet eſſe peccata in quibus erant penitus defixi, qui negantes providentiam dicebant in cordibus ſuis: *Non faciet bene Dominus, & non faciet malè.* Chald. paraphraſtes ibi, *ſumma fruentes tranquillitate in divitiis ſuis*, reddit: quaſi dicas, quod importat Hebræum participium, *congelatos*, ideſt, immotos, fixoſque, & nulla agitatos adverſitate, ut reſideas ſuper fæces in dolio vinum, purum ac perſpicuum manet quamdiu non movetur, vel agitatur.

f Dan. 12. 2. g Zach. 10. 1. h Pſ. 68. 3. i v. 9. Nili etym. k c. 1. 12. l c. 48. 11. Divitum & luxurioſorum rebus ſecundis conſtantiæ ſpes: in adverſis mi nimis animi dejectio. m 2. Petr. 2. 22. n Hebr. 2. 6. o Pſ. 74. 9. p Deut. 32. q Gen. 2. 7. r Ioan. 9. 9. ſ Exod. 1. 14.

Auo ſenſu etiam Jeremias l fertilem Moab appellans ſcribit *requieviſſe in fæcibus ſuis, nec transfuſum de vaſe in vas, in tranſmigrationem non abiiſſe, guſtum in eo ejus remanſiſſe; odorem non eſſe immutatum.* Nulli ſibi majorem pollicentur rerū ſecundarum conſtantiam, quàm divites, & luxurioſi, quorum teter famæ odor: nulli faciliùs commoventur, ac perturbantur quocumq; levi contrario motu. Eximium beneficium, cognoviſſe fæces ſuas, & ex iis ope divina ſeſe contraxiſſe. *Sus lota in volutabro luti* m, peccator eſt in iiſdē ſe volutans peccatis; maximè libidinoſus, & avarus *aggravat contra ſe denſum lutum* n. Qui hoc non facit, bibet uſq; ad fæces *de calice qui eſt in manu Domini meri plenus mixto* o, ideſt, mixtione alterius liquoris turbidi, ac letiferi. *Peccaverunt ei, & non filii ejus in ſordibus* p. Ex luto formatus homo q poterat non in lutum redire, immortalitatis dono; rediit peccando, curandus eſt ejuſdem applicatione luti r, ex opere

a c. 49. 6. b Pſ. 26. 5. Pſ. 60. 3. c Pſ. 17. 34. H. b. 3. 19. d Pſ. 68. 3.

re luti a liberandus. Eductionem *de luto fæcis*, poſſumus etiam intelligere liberationem à vili, & quodammodo ſordida lege vetere. Vocantur enim ab Iſaia b *fæces Iſrael*, ſed aliquando convertendæ.

Myſtica interpretatio petræ. e Hom. 2. f Rom. 8. 35. g Matt. 16. 18. h Hom. 1. allegoria. i 1. Ep. 2. 8.

Statuit ſupra petram pedes meos.) Exaltatio *in petra* c denotat conſtitutionem in loco firmo, ac tuto; ſicut & ſiquis conſtituatur *ſuper excelſa* d. Opponitur hoc, lacui cœnoſo, fæculento, limoſo ubi *non eſt ſubſtantia* e, ſeu ſubſiſtentia, conſiſtentia, firmitas, ὑπόστασις: nihil aridiùs petra, nihil firmiùs eſt; סלע *ſelahh* etiam rupes, arx, munitio, quòd frequenter arx, munitio, caſtrum ſuper rupe conſtruatur. Myſticè *petra* firmum benèque compactum ſolidi ſermonis doctrinæ fidei fundamentum eſt, auctore Euſebio, Chryſoſtomo f; Euthymio g, Nicephoro, ſuper quo collocatum nihil à charitate ſeparare valeat; præterea Chriſtus ipſe ſuper quem ædificata eſt Eccleſia h, ut ait adhuc Chryſoſtomus i, Theodoretus, Cyrillus, Heſychius; item inconcuſſa ſecundùm virtutem perfectio, ut Didymo videtur, eos redarguenti, qui nihil niſi petram materialem hìc agnoſcat, ſuper quam corporeos Davidis pedes Deus conſtituerit.

k Exod. 2. 10. l Hom. 2. in Cant. m Can. 5. 13. n Hom. 9. o c. 6. 12.

Patres latini ferè conveniunt, maximè in allegoria Chriſti, quem petram lapidemq; ſcripturæ nominant, ut in Petri k Commentario docui, ſimul in firmitate fidei, & aliarum virtutum ſoliditate, conſtatia, perſeverantia. Vitia ſicut ſunt mollia, & diſſoluta, in itineris ſui cœnoſitate, inquit Caſſiodorus, voluuntur: virtutes, quēadmodum rigidæ ſunt, & immobiles, ſic habent viam petralem, ubi non inquinitatis, ſed mundis pedibus ambulatur. Aptè proculdubio veteris auctor legis poſt Deum Moſes eo nomine vocatus eſt; quod *ex aquis ereptum* ſonat l noſtræ, poſt eumdem Deum & Chriſtum, qui *petra* etiam dicitur, ejus Vicarius Petrus.

Porrò Nyſſ. m in exponendo ſponſæ verba n, *lavi pedes meos, quomodo inquinabo illos?* ait, ſimili quadam ratione noſtrum Dav. abluta illuvie cœni pedes in ſaxo collocaſſe, poſtquam videlicet eductus eſſet de lacu miſeriæ deque illuvie cænoſa, & directos ei greſſus fuiſſe: per *ſaxum* Dominum intelligi, qui & lux eſt, & veritas & immortalitas & juſtitia: quib. reb. via ſpiritualis quaſi quadam incruſtatione ſternitur: ab his neutram quis in partem deflectat, plantas ſuas conſervare, puras, nuſquam à voluptatis cœno pollutum. Chryſ. explanans ad Timoth. Epiſt. poſteriorem o, in aquis, cœno, luto, verſantem docet eſſe, qui vacet ſæcularibus negotiis: in petra pedes conſtitutos habere qui ſtudeat ſpiritualibus. *Numquid currere queunt in petris equi?* inquit Amos p, hoc eſt, ut exponit Hieron. q, adverſariæ poteſtates eos perſequi non poterunt, curſibus præpeditis, & per ſingulas petras corruentibus; qui fuerint in petra, qui eſt Chriſtus, & in Apoſtolis quibus ille donavit, ut ipſi quoq; *petra* vocentur, ſeù qui in Apoſtolica doctrina, ac vita fuerint ſolidati. Nos etiam petræ, & lapides ædificati *in domos ſpirituales* nominamur à Petro r, *robore, Chriſti ſolidati*, ut Greg. ſ ait, & velut aquilas, quod Job t ſcribit, *in petris manere*, quia in dictis antiquorum & fortium patrum mentis ſtatione collocamur, & in celſitudine illorū fortitudinis ſtudendo nidum nobis conſtruimus ſanctę meditatonis, & quum eorum acta dictaq; tacitè cogitamus, quum præſentis vitæ gloriam quàm ſit abjecta conſideramus, quaſi ſub nobis eſſe ima terrarum, in petris reſidentes obſervamus. Addit prætereà, *petras* Angelos eſſe, quorum viri ſancti gloriam præſtolantur, & intentione cordis inter illos reſidet, qui per æternitatis ſuæ fortitudinem tanta jam ſoliditate fixi ſunt, ut in nullo culpæ latere mutabilitatis varietate flectantur. Negotiatores Chanaam, quod interpretatur *fluctuantes*, atq; *commoti* teſte Hier. u, ſunt *inclyti terræ* x, quia quidquid agunt, inquit, terram reſpicit *moventur pedes eorum, effunduntur greſſus* y: non ſtatuunt ſupra petram pedes, non herinaciorum, aut more leporum habent refugium in petra z: non ſe ſinunt ſuſtolli *ſuper altitudines terræ* a, nec obſequuntur dicenti *in monte ſalvum te fac* b & *ſtabis mecum ſuper verticem montis* c, & *locus apud me, & ſtabis ſupra petram, ponam te in foramine petræ, protegam dextera mea* d. *Fundamenta æterna ſupra petram, & mandata Dei in corda mulieri ſanctæ* e, hoc eſt, Eccl. quam mulieris formа vidit Joannes, eſtq; ſupra Chriſtum & Petrum fundata, prætereà cujuſvis anima juſti, qui fundatus etiam

p Ibidem. q 1. Ep. 2. 5. r 31. Mor. c. 34. ſ c. 35. 2. 8. t c. 21. Iſai. u Iſ. 23. 8. x Pſ. 72. 2. y Pſ. 103. 18. z Iſ. 58. 14. a Gen. 19. 17. b Exo. 34. 2. c c. 33. 21. 22. d Eccl. 26. 24. e Apoc. 12. 1.

f Matt. 7. 25. g Ser. 61. in Can. pſ. 26. 5. h in Ezec. c. 12. i Eph. 6. 14. k Deut. 28. 56. 65. l Luc. 18. 11. m Luc. c. 23. 10. 35. n in Zach. c. 3. n. 19. o in c. 9. n. 56.

ſupra petram, non timet pluviam, non flumina, non ventos f. Quum ſit homo arbor inverſa, ut Plato eum vocat, non ſtat ſuper pedes, ſed infrà, ſi capitis cogitationes deſideriaque dimittit ad infima, non ad ſuperiora, & divina. Stare autem niſi ſuper ſtabili loco nullus poteſt. *Quid non boni in petra?* inquit Bernardus g, *in petra exaltatus, in Petra ſecurus, in petra firmiter ſto; ſecurus ab hoſte, fortis à caſu, & hoc quoniam exaltatus à terra: anceps eſt enim & caducum terrenum omne.* Docet *petram*, Chriſtum eſſe; *foramina*, vulnera in quibus nidulandum ſit. Hieronymus h docet, ſe nullum peccatorem ſtantem legiſſe; ſanctis dici i, *ſtate ſuccincti lumbos veſtros*; peccatori k, quod non erit ſtabile *veſtigium pedis* ejus: non ita ſimpliciter id verum cenſeo, ut neque quod ſoli juſti cadant in faciem, improbi retrorſum: tradit hoc etiam, ſed nos alibi appoſitis exemplis oſtendimus perpetuum non eſſe. Certè Phariſæus hypocrita ſtans oraſſe ſcribitur l, irriſores etiam Chriſti m ſtabant. *Perſtantes* denique *ſupra petram*, Cyrillus Alexandrinus n allatis ſimilibus locis, ait exprimi immobilitatem, animique firmitudinem: & rurſus o ſtabilem veræ religionis profeſſionem.

p Pſ. 17. 37. q Pſ. 16. 5. r Pſ. 30. 23. ſ verſ. 31. t Pſ. 118. 33. u Pſ. 89. 17. x Phil. 3. 12. 13. y Tim. 4. 7. z Prov. 19. 5.

Direxit greſſus meos.) Hieronymus *ſtabilivit*. Alii ſynonymè, *corroboravit*, confirmavit, vel, apparuit, ac ſtravit viam per quam gauderetur abſque offenſione: fecit ne dejicerer aut, relaberer in lutum & cœnum, ne infirmarentur veſtigia mea p, vel moverentur q: direxit greſſus meos, faciens ut viam ejus vellem, aut ipſe voluit meam r, nec permiſit ut illi ſupplantarentur ſ, ſed directi eſſent ſecundùm eloquium ipſius t: ſplendore ſuo ſuper nos opera manuum noſtrarum, ad quæ nos noſtri affectuum pedes applicant, direxit u. Non ſufficit eſſe in petra viaque tuta, & recta, gradiendum & procedendum in mandatis, aut in conſiliis; etiam de his Hugo Cardinalis ſive Alenſis: alii de illis: exemplum proponit Pauli Auguſtinus, negantis ſe *perfectum*, vel *comprehendiſſe*, ſed *oblitum, quæ retro erant, ad anteriora extendere ſe* x: donec dicere poſſet ſe *curſum conſummaviſſe* y. *Cor hominis diſponit vitam ſuam*; (malè legit in Commentario Pſalmi Thomas, *diſſipavit* z,) ideſt, ſeriò diligenterque cogitat, & deliberat, יחשב *jechaſſchen*, *ſed Domini eſt dirigere greſſus ejus.*

Verſ. 4.) Et immiſit in os meum canticum novum, carmen Deo noſtro.

Videbunt multi, & timebunt & ſperabunt in Domino.

QUæ memoravi collata mihi à Deo nova, vel innovata beneficia, uberem ſuppeditarunt ori meo laudum ipſius materiam; ut eas cantu & carmine exequerer. Sed & certus ſum fore, ut qui adeo perſpicuam benignitatem Dei adverſus me deprehendent, aut ſponte, aut exemplo meo permoti, Deum revereantur, colant, præceptis pareant, fidenter ſeſe totos illi committant, in poſterum non mihi nocentes: certi quoque in calamitatibus experturos, quam ab ipſo, in iis jacenti mihi, tam liberaliter oblatam beneficentiam cognoverunt. Myſtica explanatio attingetur poſtea.

a in Iſa. 51. b Pſ. 50. 17. c Eccl. 15. 9. d Pſ. 49. 16. e Pſ. 32. 1. f Iſa. 51. 16. g Ier. 1. 9. h Matt. 10. 20. i Pſ. 67. 12. k Pſ. 80. 11. Prædicationis authoritas quando concedenda. l Hom. l. 9. in Ezech.

Et immiſit in os meum canticum novum.) Hieron. *dedit in ore meo* ויתן *vaiitthin*, alibi a, *miſit in ore meo*, Chaldaicè, *ordinavit*, סדר *ſaddar*. Dei donum eſt ritè decantare laudes ipſius, ut idcircò petat alibi b David aperiri ſibi ab eo labia, ut os annuntiet laudem illius: *Nec ſpecioſa laus Dei eſt in ore peccatoris* c: & vetat Deus *enarrari* à peccatore *juſtitias ſuas*: & *aſſumi teſtamentum ſuum per os illius* d, quia *rectos decet collaudatio* e. Ipſemet Deus ponit verba *in ore* ſuorum f, & dat ſermones *in ore* ipſorum, g & *ſpiritus Patris loquitur* in eis h: *dat verbum evangelizantibus virtute multa* i: præcipit *os dilatare*, promittens ſe impleturum *illud* k. Adhuc nobis in infirmitatis confuſione jacentibus, præberi non debet auctoritas prædicationis, inquit hoc loco Ruffinus: ſed quum jam in bono opere ſurgimus, quum jam recti ſtare cœperimus (quod priore verſum dictum eſt) dignum eſt, ut ad lucrandos alios in prædicationem mitti debeamus. Idem docet Gregorius l, perpendens Ezechieli jacenti dictum à Deo, ut ſtaret ſupra pedes ſuos, priuſquam ei loqueretur; idem de Daniele dici poteſt, quem pariter con-

conſternatum jacentemque imperavit Angelus *ſtare in gradu ſuo a*, jacentis habitum & cadentis, ad pœnitentiam pertinere præceptum ſurgendi ad conſolationem divini verbi, quo ad fortiora opera ſurgere jubeamur: quumque jam nos correxerimus, eam prædicantes, & alios levemus. Affert exemplum Sauli, qui dum ſuperbè Damaſcum pergeret, Redemptoris voce proſtratus jacuit; & non mox ut prædicaret quod viderat, audivit ſed jacenti dictum, ut ingrediens civitatem audiret quid eum *facere oporteret b*. Hinc planè conſtant, non Ruffinum, ſed multo juniorem Ruffino, auctorem eſſe Commentarii Pſalmorum qui Ruffino tribuitur, tranſcribit etiam Gregorium, ſicut & non rarò Auguſtin. Idem licet afferere de Hieronymo, qui hic etiam uſurpat dictionem Gregorii; dum enim canticum novum interpretatur laudem Chriſti ait, *quia novus homo venit in mundum novam legem dedit mundo*. His ferè verbis utitur Gregorius *c* quadam homilia, ac alibi *d* Auguſt.

Porro *canticum novum*, qui myſticum tradunt ſenſum, ad novum ſpectare teſtamentum volunt, in quo vetus exuitur homo *cum actibus ſuis e*: novus veri Dei cultus celebratur, loco vel falſorum deorum ſuperſtitionis, vel typicæ religionis ac vetuſtatis litteræ: novi de myſteriis divinis, ac de moribus magis diſerti ſermones habentur; non ampliùs de vanitatibus, & inſaniis falſis, ut poſtea dicitur. Præter hæc quæ tum à Latinis traduntur, quàm à Græcis, Heſychius, & Chryſoſtomus, *novum canticum* ajunt eſſe, quod nato Chriſto Angeli decantaverunt *f* Judæos illud minimè canere, ſed Eccleſiam quæ etiam id in ore habeat quotidiè. Hujuſmodi canticorum formulæ pro novi teſtamenti beneficiis extant apud Iſaiam *g*, & in Pſalmis noſtris permultis. Poſſumus & veluti Simeonis *canticum novum* appellare, cui bellè quadrant omnia ſuperiora iſtius Pſalmi: quia *expectans expectavit: & intendit illi Dominus, & eduxit de lacu miſeriæ & de luto fæcis*, hoc eſt, de corpore mortis hujus, in quo dimitti petebat: & ipſemet quem tenebat in ulnis, immiſit in os ejus illud canticum, carmenq; Cantamus, & pſallimus in cordibus noſtris Domino *h* novo regi, novæ legi, novis beneficiis; novo *quod creavit Dominus ſuper terram i*; *novis quæ elegit bellis k*, & ei qui *vicit mundum l*, & cui quatuor animalia, & 24. Seniores *m* atque centum quadraginta quatuor millia *canticum cantant novum n*, quippe qui *nova* fecerit *omnia o*, innovaverit *ſigna*, immutaverit *mirabilia p*, *novum vinum q*, *cor & ſpiritum novum r*, *nomen ſ novum*, *novam conſperſionem* ſive panem *t*, nova ſacramenta, novum ſacerdotium, novum regnum immenſæ repromiſſionis: lege Victorinum *u*. Novitatem iſtam lætitiæ, & cantici, pulſis atque rejectis veteribus næniis, & elegiis, aut etiam canticis ſcripturæ veteris, non tanti æſtimatis, quæ propter beneficia ferè terrena & temporalia celebrabantur, vel hæc certè nova adumbrabant: veſtes, albas, ac ſericas, Eccleſiæ miniſtrorum, ſolemnibus diebus natalis Domini, Reſurrectionis, Aſcenſionis, & ſimilium, denotare Thomas notat. Hoc ea ἐπινίκιον triumphale, εὐχαριστήριον gratiarum actionis carmen.

Quamquam *novum canticum* ad litteram cenſeri quoque poteſt id quod tam gratum eſt, adeò ſuave, tantæ elegantiæ, ſententiis tantopere abundans, ut ſingulis repetitum diebus, horis omnibus cantatum, renovatum aſſiduè novum ſemper videatur, inauditum, inſolitum, admirabile dignum, quod quaſi nova & recenti alacritate, ſtudio cantuque concinatur, perinde ac ſi numquam antea cantatum eſſet, quo pacto charitatis mandatum *novum* appellabat *x* Chriſtus non ſolùm quod ultimum id moriens *daret*. *Cantate Domino canticum novum*, inquit vates alibi *y*, *quia mirabilia fecit*: quaſi dicat, nova. Novus quidam cantor & citharœdus Chriſtus, ut ſcribit Clemens Alexandrinus *z*, tùm per ſe, tum per concionatores ſuos, concentus quadam ſuavitate traxit ora ad ſe, multò meliùs veriùſque quàm, ut fabulantur poetæ, Orpheus aliive manſuetas feras reddiderunt, attraxerint ſylvas rupeſque. Feras, inquit, ſolus ipſe manſue fecit; volucrus quidem, ideſt, eos, qui ex ſe ipſis ſunt leves: ſerpentes, ideſt deceptores: leones, qui ad iram ſunt concitati: ſues, eos, qui ſunt voluptati dediti, lupos, eos qui ſunt rapaces: lapides etiam & ligna ad ſe traxit: ideſt, eos, qui lapides & ligna adorabant, & qui inſtar lapidum inſipientes erant, juxta illud Matthæi *a*: *Potens eſt Deus de lapidibus iſtis ſuſcitare filios Abrahæ*, ideſt, ex gentibus, qui lapidibus crediderunt. Has omnes immaniſſimas feras, & tales lapides, ipſe cœleſti cantu in manſuetos homines transformavit. Vide quantum potuerit *novum canticum*: homines ex lapidibus & homines fecit ex feris. Omnia iſta ſunt Clem. Alexan. Iſaiam *b* lege invitantem ad *canticum novum cantandum Domino*, poſteaquam dixerat, facta mentione mirificorum Chriſti operum *c*: *Quæ prima fuerunt, ecce venerunt: nova quoq;* ideſt, poſteriora & ventura, *ego annuntio, antequam oriantur, audita vobis faciam d*. Vidit & audivit Joannes *e eos qui vicerant beſtiam, & imaginem ejus, & numerum nominis ejus, ſtantes ſuper mare vitreum*, (ideſt, prope ac juxta,) *habentes citharas Dei: & cantantes canticum, Moyſis ſervi Dei, & canticum Agni*: ſed priùs quatenùs liberatio ab Antichriſto, & à mari peccatorum, ſimilis eſt liberationi Hebr. de manibus Pharaonis, & Ægyptiorum in rubro mari ſubmerſorum, quum idcirco Moſes canticum illud ſuum cantavit *f*. Eccleſia uſurpat quotidie cantica tria nova, Zachariæ, Mariæ, Simeonis, agendo gratias pro adventu Chriſti, omnibuſque beneficiis ejus: ita ut cenſeri poſſit quædam hac de re prædictio verbis iſtis contineri.

Carmen Deo noſtro.) Hieronym. *laudem*, alia Pſalteria Latina, Caſſiodorus, Auguſtinus, *Hymnum*: quæ vox Græca in textu quoque Græco eſt. Hebræa autem תהלה *thehillah*, unde liber Pſalmorum inſcribitur תהלים ספר *ſepher thehillim*, ac fere ſynonyma ſunt ᾆσμα & ὕμνος, *canticum*, & *carmen*, שיר *ſchir* תהלה *thehillah*, de quibus olim egimus. Unde non magis Chriſto, ut Deo, canticum convenit, & carmen ut homini, quàm vice verſa: vel illud ad laudem Dei, hoc ad inſtructionem proximi, quæ cum menſura fiat: vel primum eſt de futuris bonis, ſecundum de præſentibus, quæ tamen eſt Hugonis Cardinal. opinio. Vult Paulus *g*, ut doceamus, & commoneamus noſmetipſos *Pſalmis, hymnis, & canticis ſpiritualibus*.

Obſervat Ruffinus, nonnullis à Domino gratiam doctrinæ dari, ſed illos eamdem in ſuam propriam gloriam reflectere, atque ita canticum in ore percipere; ſed carmen, ideſt, laudem, Domino Deo noſtro de percepta gratia, reddere, contemnere: fidem Domini prædicare, & inſuper ipſum devotè laudare, eſſe canticum, & carmen Deo noſtro cantare. Nec hymnum dicit Deo, aut honorificat ſacrificio laudis *h*, aut ab inimicis liberatur, laudando invocans Deum *i*; qui Deum invocat, ut premat inimicum, deque alieno gaudere vult malo, ſed hoc eſt, inquit Auguſtinus, malitiæ participem Deum facere *k*, ac reprehendere, qui potiùs jubet nos hac in re perfectos eſſe, ſicut eſt pater noſter *l*. Idem alio loco *m* explicans canticum Habacuc, & legens poſtrema verba, *ſuper excelſa imponet me ut vincam in cantico ejus*: illaque cum noſtris comparans, docet vincere in cantico Domini, qua placet in ejus laude, non ſua, ut *qui gloriatur in Domino glorietur n*.

Videbunt multi & timebunt, & ſperabunt in Domino.) Auguſtinus, *videbunt juſti*: quod etiam pluribus verbis explicat vim faciens in vocabulo juſtorum, qui ſibi ad imitandum alios proponunt, ac in primis Chriſtum, ſtudentes etiam, & ipſi forma eſſe fidelibus. Sed nec Hebr. vox, nec favet Græca, πολλοὶ & רבים *rabbim*, nec alium legi iſta utentem lectione. Porrò ſatis conſtat ſenſus, de bono exemplo, quod, audientes ab ipſo laude publica laudari Deū ob accepta beneficia, capiant alii, & de ſpe quam concipiant propter providentiam Dei erga illum, illoſque qui ſperant in eum, vertentibus etiā adverſariis ampliùs ei nocere, nec non obſtupeſcentibus libertatum, & in priſtinum ſtatum reverſum, quem jam perditum crediderant: aut de converſione infidelium, ob admirabilem vim prædicationis Evangelicæ, divinorumq; operum, quæ divino horrore compleant, & concutiant, ac efficiant ut abdicata vetere doctrina & vita, totos ſe dedant fidei, atq; ſanctis moribus, omnia ſua in Chriſtum plena fiducia projiciendo, idque tum adhuc ſuperſtite Chriſto, tum poſt aſcenſionem multo magis. Rectus ordo, ut priùs aperiantur cæcorum oculi, deinde timeant, poſtea quaſi reſpirantes ſperent. De Paſtoribus: quos nocte natalis Chriſti *claritas Dei circumfulſit, & timuerunt timore magno, & venerunt* ad eum *feſtinantes o*, & in ipſo tamquam in Domino ſperare cœperunt, Heſychius & Chryſoſtomus *a* intelligi putant poſſe: vel etiam de aliis qui prædicantibus Apoſtolis eodem ſe modo habuerunt *b*. De tempore adhuc viventis Chriſti teſtantur Evangelia timore magno correptos auditores ad miracula ipſius *c*: & ad verba *d*, ita ut dicerent *e*: *numquam ſic vidimus*, *f vidimus mirabilia hodie*, *numquam ſic locutus eſt homo*, *numquam ſic apparuit in Iſrael g*. Apollinarius explicat hæc dici optimè.

Αὐδῶντες δ' ἔρχοντ' ἐλποντό τε ποιμένα πολλοί,
Metuentes videant, ſperentque Paſtorem multi.

Maxima in magnis viris vis eſt exempli, quod in iis edit Deus, aut eos convertendo, ut egregiè demonſtrat Auguſtinus *h*, agens de Rhetore Victorino; aut in graves calamitates cadere ſinendo, poſteaque liberando: ut de Tobia & Job, auctor libri Tobiæ *i* notat. De ſcripto Paulus idem gravi admodum oratione proteſtatur, idem de Petro, Matthæo, Zacchæo, Magdalena, Samaritana, latrone, & ſimilibus dici poteſt. Sed *ideo miſericordiam conſecutus ſum*, ait Apoſtolus *k*, *ut in me primo oſtenderet Chriſtus Jeſus omnem patientiam ad inſirmationem eorum qui credituri ſunt illi in vitam æternam*. Etiam Saul inter prophetas *l*.

Verſ. 5.) Beatus vir, cujus eſt nomen Domini ſpes ejus, & non reſpexit in vanitates, & inſanias falſas.

VIdentes me adeo mirabiliter ereptum, tantiſque beneficiis affectum, ac te propterea reverentes, & in te conſtantiſſimè ſperantes, pronuntiabunt unà mecum, ac viciſſim ego cum ipſis, eorum ſpem, ut illi mecum approbans, hanc ſententiam: O quæm beatus, qui ſpem in Deo collocat, nec ut adeò multi faciunt, ſalutem expectat ex rebus planè inanibus, inutilibus & fatuis. Quemadmodum, ut docet Trevetus, Abſalon malis artibus ſolicitabat corda virorum Iſrael contra patrem ſuum *m*; & erexerat ſibi titulum eo adhuc vivente *n*. Talia certamina bellorum, inquit Ambroſius, in quibus pro temporali poſſeſſione ſanguis tantus effunditur: aut contentionum theatralium diſſenſiones: aut Circenſium plena furoris ſtudia: aut hæreticorum doctrina feralis: aut pſeudo prophetarum in modum oraculorum cœleſtium ſimulati geſtus, verba compoſita. Ruffinus, idola. Caſſiodorus præter hæc & Auguſtinus, aliique addunt res caducas; rurſuſque Ambroſius *o*. Lyranus, errores Judæorum; Græci, cunctas res creatas, maxime haſce inferiores; quæ teſte Salomone *p*, ſunt vanitas, quemadmodum & *homo* ipſe, *univerſa vanitas*, ut priore Pſalmo vidimus *q*; nominatim etiam idola & divinationem, ceteramque ſuperſtitionem, Chryſoſtomus *r*, Euthymius, Cyrillus, & Didymus, cum ſtudiis circa humanam vitam, falſas doctrinas & prophetias.

Beatus vir cujus eſt nomen Domini ſpes ejus.) Hieronymus, *quia poſuit Dominum confidentiam ſuam*. Pro שם *ſchem*, quod *nomen* ſignificat, legit Hieronym. שם *ſcham*, *poſuit ponere Dominum confidentiam, ſpemve*, eſt. hæc in illo ponere: *nomen Domini eſſe ſpem alicujus*, eſt, ipſummet Dominum ſperari, quia pro Domino *nomen Domini* ponitur. Vel *nomen Domini* invocatio Domini, quem qui invocat *ſalvus ſ erit*. Vel *nomen Domini* Chriſtus eſt, à quo denominamus Chriſtiani, novo nomine, ſicut & *canticum novum* eſt de quo priùs, quod os Domini locum *t* eſt, quum non ſit *aliud nomen ſub cœlo, in quo oporteat nos ſalvos fieri u*; quam ſalutem vox etiam Jeſu importat. Euthymius credit hyperbaton hìc eſſe, ſic diſponendum, *beatus vir, cujus eſt ſpei nomen Domini ejus*. Si hoc non eſt; non eſt infrequens, ut pronomen, *ejus*, vacet ac redundet, ita ut inutilis annotatio ſit Hugonis aut Alenſis per *cujus*, Deum ut principium denotari: per *ejus*, ut finem. In alio Pſalmo *x* enumeratis antea vanitatibus, & inſaniis, quæ hic ſubjiciuntur; *Beatum dixerunt*, inquit, *populum, cui hæc ſunt: beatus populus, cujus Dominus Deus ejus*. Item in 32. *y Beata gens, cujus eſt Dominus Deus ejus, populus quem elegit in hæreditatem ſibi*. Porrò ſic ſpe quis beatus dicitur, ut timore, fide, aliis virtutibus, quæ ſigillatim per ſe non ſufficiunt; requiruntur tamen ad acquirendam beatitudinem.

Et non reſpexit in vanitates, & inſanias falſas.) Hieronymus, *& non eſt averſus ad ſuperbias pompaſque mendacii*. Alii, *nec reſpexit ad ſuperbos*, ſeu non divertit, declinavit, deflexit, defecit, *nec ad declinantes ad mendacium*, ideſt, non eſt miratus, aut æmulatus, aut non imploravit opem præpotentum & magnatum, neque quæſivit auxilium, ſeu conſilium eorum, qui ſectantur mendacia, nempe humana omnia præſidia, & nominatim quoque incantationes, ac maleficas artes omnes, ſicut fecit Ochozias poſtea *z*, graviter ab Elia reprehenſus. Sunt רהבים *rehauim*, *ſuperbi, faſtuoſi, robuſti*. Unde Ægypti cognomen putant eſſe רהב *Rahab*, ob ſuperbiam, ſive propter vires roburque de quo ſuperbientem Prophetæ reprehendunt: & רהב *roheu*, *fortitudinem* ſignificat Pſ. 89. *a*. ubi legitur Græcè τὸ πλεῖον, Latinè, *amplius*. Uſi ſunt hoc loco LXX. abſtractis pro concretis. Denique per antitheſim vel antiphraſim, ea quæ maximè cenſentur apud homines robuſta, & in quibus præcipuè fidere licèret, comparata cum Deo, in quo ſpem locandam priùs dictum eſt, voluerunt appellare vanitates, ſic videlicet Ægyptum cognominatam *Rahab*, ut dixi, in qua Hebræi plurimùm confidebant, Iſaias *b* appellat *umbram*, & in ea fiduciam vocat *fiduciam in umbra*, & quod fruſtra & vanè auxiliabitur. *Ideò clamavi ſuper hoc c*: inquit: *ſuperbia tantùm eſt, quieſce*, ubi eſt רהב *rahab*. Nominat præterea *baculum arundinem confractum d*. Exponunt etiam illud ex Pſ. 88. *e*. *Tu humiliaſti ſicut vulneratum, ſuperbum*, רהב *rahab*, ideſt, Ægyptum vel Pharaonem, quem Paraphraſtes ibi exprimit, ut omittam alia teſtimonia.

Docui priùs *vanitatis* nomen de idolis dici, ac deinde de cunctis rebus, quæ pertinent ad illa. Quæ appellantur *inſaniæ falſæ*, vel, ut Auguſtinus legit, *mendaces*, μανίαι ψευδεῖς, Hieronym. dixit *pompas mendacii*, fortaſſis intelligens, εἰδωλομανίας ac δαιμονομανίας: quas profani vates apparatu tanto, ac veluti pompa, celebrabant, uſque ad inſaniam, quam exteriùs præferebant tamquam epileptici fanatici, energumeni, arreptitii: quales ἀπὸ τοῦ μαίνειν fatidicæ, ac fanaticæ Mænades; & Bacchantes Bacchæ. Certè quod in Jeremia *f* legimus: *clamate filiæ Rabbath, accingite vos ciliciis, plangite, & circuite per ſepes, quoniam Melchom in tranſmigrationem ducetur*: In quibuſdam codicibus Græcis aute, *plangite*, legitur, καὶ ἐπιληπτεύσασθε. aut ἐπιληπτεύσασθε, ut in Complutenſibus & Regiis, ideſt, *tamquam epileptici æſtuate*, vel arreptitiorum in morem inſanite. Hoc autem in loco שטי כזב *ſate chazau*, ſive à שוט *ſut*, ſive שטה *ſatah*, ſignificare poteſt declinatores ad mendacium, ideſt, mendaces, vel agitatores falſitatis & agitatos falſitatis, nempe qui furendo velut in vertiginem rotarentur, ac in orbem agitarentur. Sed & eamdem vocem שט *ſat*, quam hìc cum alia כזב *chazau* exponit R. Salomon, de declinatione à via recta poſt mendacium; quod fit idololatriæ, reperio in eodem ſenſu uſurpatam pro *cultu idololatriæ*, in Oſeæ *g*, *Victimas declinaſtis in profundum* שטים העמיקו *ſetim hebhemiku*. Ubi etiam R. David explicat *declinantes*, qui colunt idola declinando à viis Domini; quemadmodum declinat uxor ſub viro ſuo: Et R. Abraham, colendo Baal. in Pſal. 100. *h facientes prævaricationes*, vel ut reddit Hieronymus, *declinationes*, dicuntur סטים *ſetim* per litteram ס *ſamech*, quæ idem valet quod ש *ſin*, cum puncto in cornu ſiniſtro.

Inſaniæ iſtæ ſunt meræ, falſæ, mendaces, perniciosæ idololatrarum furentium, bacchantium, vel ſacrificando, vel choreas agitando, vel reſponſa dando. Revocari ad hoc poſſunt, qui tametſi verum colant Deum profana ſectantur, & uſurpant ea quæ *Gentes, quæ ignorant Deum i*, ducuntque *jugum cum infidelibus K*, & quum ſint *Dei templum*, habent cum idolis conſenſum, & convenire faciunt cum Chriſto Belial, tenebras cum luce *l*: tum verò diebus illis quæ à Bacchico illo ſacrilego furore etiam apud Chriſtianos *Bacchanalium* vocabulo nominantur. Hoc eſt *duobus* velle *Dominis ſervire m*: ut admonet Tertullianus *n*: & gaudere cum mundo *o* qui ſi de idololatris agitur, nullam, inquit, noſtram ſibi ſolemnitatem vendicant, &c, aut ſit melior fides nationum in ſuam ſectam, quæ timent, ne Chriſtianæ videantur, quum nos ne ethnici pronuntiemur, non vereamur.

Idoli quamdam portionem aſſerit Ambroſ. *p*, inebriare vino mentem, ventrem cibo diſtendere, ſaltationibus mem-

a Dan. 10. 11. b Act. 9. 6. c Hom. 32. in Evang. d 3. contr. duas Epiſt. Peleg. e Coloſſ. 3. 9. f Luc. 2. 14. g c. 12. & 26. h Eph. 5. 19. i Jer. 31. 21. K Jud. 5. 8. l Ioan. 16. 33. m Apoc. 5. 9. n Apoc. 14. 3. o c. 21. 5. p Eccl. 36. 6. q Matt. 9. 17. r Ez. 36. 26. ſ Apo. 2. 17. t 1 Cor. 5. 7. u in c. 5. Apoc. x Ioan. 13. 34. y Pſ. 95. 1. Pſ. 97. 1. Pſ. 149. 1. z in Protr.

Commentarius in Pſal. falſò Ruffino adſcriptus. Similis de Hier. ſententia.

a c. 3. 9. b c. 42. 10. c v. 1. & ſeq. d v. 9. e Apo. 15. 2. 3. f Exod. 15. 1. g Coloſſ. 3. 16. h Pſ. 49. 14. i Pſ. 17. 4. K Pſ. 49. 21. l Matt. 5. 48. m lib. 18. de civit. c. 32. n 1. Cor. 1. 31. o Luc. 2. 9. 16.

Cantica ab Eccleſia uſurpata. Ruffini obſervatio.

a Hom. 2. b Act. 2. 37. 42. 43. c. 5. 13. c. 16. 26. & ſeq. c Luc. 5. 26. c. 8. 37. 50. c. 9. 43. d Luc. 2. 47. c. 4. 32. Ioan. 7. 46. e Mar. 2. 12. f Luc. 5. 26. g Ioan. 7. 46. h Matt. 9. 33. i 8. Confeſſ. c. 2. 3. 4. K cap. 2. 12. l 1. Tim. 1. 16. 1. Reg. 19. 24. m 2 Reg. 15. 1. & ſeq. n cap. 18. 18. o 1. Offic. c. 49. p Eccl. 1. 1. q verſ. 6. r Hom. 8. ſ Rom. 10. 13. t Iſa. 62. 2. u Act. 4. 12. x Pſ. 143. 12. uſque ad finem. y verſ. 12.

Inutilis Hugonis annotatio.

z 4. Reg. 1. 2. & ſeq. a verſ. 10. b cap. 30. 2. 3. c verſ. 7. d cap. 36. 6. e verſ. 11. f cap. 49. 3. g cap. 5. 2. h verſ. 3. i 1. Theſſ. 4. 5. K 2. Cor. 6. 14. l verſ. 14. 15. m Matt. 6. 24. n de idolol. c. 11. de ſpect. cap. 26. o Ioan. 16. 20. p ſerm. 17. de Kalend. Ian.

Ægypti cognomen, Rahab.

membra torquere. Si nos ſumus *templum Dei a*, cur in templo Dei colitur, inquit feſtivitas idolorum? Cur ubi Chriſtus habitat, qui eſt abſtinentia, temperantia, caſtitas, inducitur comeſſatio, ebrietas, atque laſcivia: Exprobrabant Scythæ Græcis, ac vitio vertebant, ut Herodotus *b* prodidit, cultum ejus Dei, qui adigeret in inſaniam colentes, immo incredibilia negabant Deum inveniſſe: à quo id fieret Deum illum hoc eſt, Bacchum, vocavere oblivionis filium: Plutarchus mavult, patrem *c*. Nec enim niſi ab oblitis ſe eſſe homines, rite colitur, hancque ipſe oblivionem inducit. Dominus ipſe oblivionem ſui exprobans Iſraeli, cauſſam plenitudini reputat *d*, ut obſervat Tertullianus *e*. Non ſunt hæc ludicra, ait Chryſologus *f*, ſunt crimina. Quis de impietate ludit, de ſacrilegio quis jocatur, piaculum quis dicit riſum: &c. nemo cum ſerpente ſecurus ludit, nemo cum diabolo jocatur impune. In exorciſmo, quum, ut ſcribit idem Tertullianus *g*, oneraretur immundus ſpiritus, qui fœminam in theatro ſubierat; conſtanter & juſtiſſimè feciſſe reſpondit, qui in ſuo eam inveniſſet. *Delectat Deus nos in factura ſua, & in operibus manuum ſuarum*, at *vir inſipiens*, iis abuſus, *non cognoſcit* h, *nec ſtultus intelligit*: Deum ventrem facit *i* inimicus crucis Chriſti; illi, ut falsè contra Catholicos, quos vocat Pſychicos & animales, ſed verè contra malos, deſcribit Tertullianus *k*; pulmo templum: aqualicus altare: ſacerdos coquus: Sanctus ſpiritus nidor: condimenta chariſmata: Ructus propheta vetus: agape in cacabis fervet: fides in culinis calet: ſpes in ferculis jacet. Inſaniam ego aliam (ut Gentilitias omittam innumerabiles) in perſonatis ac larvatis Chriſtianis deprehendo, (ut etiam nunc non doceam quanta inſit in omni peccato inſania) planè falſam, & fallentem; ſed & quandoque non minùs noxiam, quam fere fuit Commodo Materni larva in ludis matris Deum, Herod. teſte *l*, & Chriſtianis in Bacchanalibus larvæ Gentilium, vel in Lupercalibus, ut meminit Tertullianus *m*. Inſanus es, quòd ſicut hominum, larva tectus, ita Dei tibi videris oculos effugere, vitare conſpectum: *Inſanias falſas* Auctor de rectitudine Catholicæ converſationis apud Auguſtinum *n*, exponit eſſe ſuperſtitioſas obſervationes: verus autem Auguſtinus *o*, de irriſionibus, quibus impii pios excipiunt.

a 2 Cor.6.15
Exprobratio Scytarū Græcis facta de cultu Bacchi.
b lib.4.
c 2.Sympo.6 qu.5.
d Deut. 32.15.
e de jeju.c.6
f Serm.155.
g de ſpect.c.26.
h Pſ.91.5.7
i Phil 3.19.
K de jejun. c.16. & 17.
l lib.1.
m Apol.c.37
n tom.9.tr 20.
o 8.Conf.c.2

Inſaniam improbi putant, & vocant juſtorum vitam: ſicut *p* Achis Davidem ſimulantem ſapienter inſaniam, inſanum *q*: & alii filium de filiis prophetarum, quem Eliſeus miſerat ad Jehu *r*, nominaverunt. Sunt, & veræ inſaniæ, ait Ambroſius, & forſitan prophetarum, qui in exceſſu mentis poſiti prophetabant, repleti Dei ſpiritu, ut quibuſdam inſanire viderentur, quum propriè ſalutis immemores, nudi plerumque, & excalceati, ſicut Iſaias ſanctus *ſ*, per populos currerent, vociferantes, non quæ ipſi vellent, ſed quæ à Domino juberentur: Voluiſſe quoque Deum *per ſtultitiam prædicationis* agnoſci *t*. *Nos ſtulti propter Chriſtum*, ait Paulus *u*: & *ſtultam fecit Deus ſapientiam hujus mundi* x, *ſtulta* eligens *mundi y*, volens eum qui *ſapiens eſt in hoc ſæculo, ſtultum fieri ut ſit ſapiens z*. Graviſſimum ſupplicium, quando ſinit Deus *prophetam ſtultum* evadere, & *inſanum virum ſpiritualem* a. *O inſenſati; qui vos faſcinavit, veritati non obedire* b? *Uſque quo gravi corde? ut quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium* c? *quouſque parvuli in fantiam diligetis* d? *fallacia divitiarum ſuffocat* ſemen bonum *e*. Phrenenſis remedio iſta caret humano: bonus Deus; orate phrenetici pro illo, inquit Auguſtinus imitans medicum de phrenetico deſperantem, & hoc ipſum adſtantibus dicentem, *Dum lætantur, inſaniunt* f. *Congregamini ſuper montes Samariæ, & videte inſanias multas in medio ejus g*.

p Sap.5.4.
q 1 Reg.21.14.
r 4.Reg 9 11
ſ Iſa. 20.2.
t 1.Cor.1.21
1.4.10.
u 1,Cor.1.20
x verſ.27.
y cap.3.18.
z Oſea 9.7.
a Gal.3.1.
b Pſ.4.3.
c Prov.1 22
f Matth.13.22.
g Sap 14.28 Amos 3.9.

Verſ. 6.) Multa feciſti tu Domine Deus meus mirabilia tua, & cogitationibus tuis non eſt qui ſimilis ſit tibi.

Annuntiavi & locutus ſum: multiplicati ſunt ſuper numerum.

Satis mihi compertum ac perſuaſum eſt, in uno te ſpē dumtaxat locandam, cetera qui curet, vanum, &

A

inſanum eſſe, nec Deorum cultum, nec per ſe ſolam legem veterem valere. Si quis attendat ad opera tua multa & magna, quæ omni tempore feciſti, intelliget profectò non eſſe ſimilem tibi *in Diis*: nec *ſecundùm opera tua h*: non angelum: non dæmonem: non hominem adeò ſagacem, ſollertem, ſapientem, prudentem, qui illa ratione conferri valeat *cum magnis operibus* tuis, *exquiſitis in omnes voluntates tuas i*, hoc eſt, quæ ſunt comprehenſa, quia tu vis, ita ut ratio tota facti ſit voluntas faventis, quæ ſe non alligat creaturis, vel ordini naturæ, ſed hac etiam repugnante quævis facit: nullum in nubibus æquari, neminem tibi ſimilem *in filiis Dei* eſſe *k*. Quòd ſi conor, ut interdum facio, de cogitationibus illis tuis, ſive de operibus excogitatè, hoc eſt, arte ac ſapientia ſumma factis, diſſerere apud alios, eaque celebrare, longè imparem me tantæ rei deprehendo, quum ſint hujuſmodi opera innumerabilia, & quamvis infinitos conquiram, quibuſcum ea tractem, adhuc ideo ſi creſcant in infinitum, ſemper ſupereſſe quæ ſingulis de novo dicantur; nec ullum eſſe, qui comprehendere valeat.

B

Comprehendi ſimul multiplicationem hominum, ſimul cogitationum divinarum, propter diverſitatem lectionum, de qua poſtea, ubi etiam de myſtico ſenſu, putat Cajetanus, poſt enumerata beneficia cœli ex adventu Chriſti, quæ ipſe diſtinguit in præcedentibus verſibus; excuſare ſe Prophetam ab enumerationem aliorum, ne quis numerata omnia putet, idque utendo apoſtrophe ad Deum.

h Pſ. 85.8
i Pſ.110.2.
K Pſ.88.7.

Multa feciſti tu Domine Deus meus mirabilia tua.) Addit Chald. נסיא *niſaiia* Sym. θαυμάσια uſurpat τεράστια, *prodigia*. Exponuntur paſſim iſta de mirificis operibus omnipotentiæ Dei, maximè circa providam ſuorum curam in vetere teſtamento, ſed multo magis in novo, per procuratam omnium Gentium ſalutem, tot ac tantis editis miraculis à Chriſto, & à diſcipulis ſupra quæ opera cuncta, eſt ipſummet opus incarnationis. Poteſt quivis facilè per ſe inductionem conficere præcipuorum divinorum operum. Nomen Dei eſt *mirabile* l, *admirabiliſque* dicitur *m*, & quidem præcipuè quum agatur de illo, ut eſt liberator, ac redemptor, cujus per hanc

C

occaſionem in ſcripturis creberrimè appellantur *opera mirabilia*. *Facit magna & inſcrutabilia & admirabilia abſque numero* n, *magna & incomprenſibilia, & mirabilia quorum non eſt numerus o*; magnus & *facies mirabilia Deus ſolus, nec illi ſimilis in diis, neque ſecundùm opera ejus p*: denique *mirabilis facta eſt ſcientia ejus*, ideſt, de illo, ex nobis, hoc eſt, præ nobis, *confortata eſt, & non poterimus ad eam* q; *mirabilia opera* ipſius, *& anima cognoſcet nimis r*.

l Jud.13.18. Pſ.8.2.10.
m Iſa.9.6.
n Iob. 5.9.
o cap.9.10.
p Pſ.85.8.19
q Pſ.138.6.
r verſ.14.
Naturæ opera quanta admiratione digna.

Ipſamet naturæ opera omni admiratione digna eſſe, ac majore etiam quàm quæ vocantur miracula; ſed viſu, uſu, aſſiduitate quotidiana vileſcere docet Gregorius *ſ*, & Auguſtinus *t*, & Philo *u*, & penè neminem dignari ea attendere, ſolumque curare inſolita, rara præter uſitatum curſum, ordinemque naturæ: mira eſſe omnia quæ mirari homines negligunt, qui ad conſiderandum uſu torpeſcunt. Baſilius *x*, exemplo formicæ convincit Eunomium, cujus de compoſitione partium reddere rationem quum nequiret, de myſteriis divinis temerè multa ſentiret, quaſi comprehendere ſe putaret. Hugo *y* ſan-

D

cti Victoris notat, omnia quæ ſunt, Deum feciſſe: & tamen illa ſpecialiter dici feciſſe, per quæ homo ad Deum revocatur: illa mirabilia quaſi non ſua feciſſe, quorum admiratio humanam mentem ab amore ipſius avertit: illa mirabilia, quæ hominem ad amorem Dei revocant, quia nos illius faciunt, quodam ſingulari privilegio, ejus dici poſſe: talia eſſe opera reſtaurationis noſtræ: quæ ne in eis faſtidium metuas, multa ſunt numero; & ne facilitatem contemnas, profunda in ſacramento (id ſignificat quod ſequitur, *cogitationibus tuis non eſt qui ſimilis ſit tibi*) ut & multitudo mirabilium varietate delectationem afferat. & profunditas exercitationem. Sic ferè ille ad verbum.

ſ 6.Mor.c.7
t Tract.24. in Ioan.
u 2 de vita Moyſis.
x Epiſt.168.
y Annot. in Pſ.c.49.

Et cogitationibus tuis non eſt qui ſimilis ſit tibi.) Hieronymus, *& cogitationes tuas pro nobis*, nempe, feciſti: non invenio ordinem coram te. Caſſiod., *non eſt qui ſimilis tibi*: Pſalterium Romanum, *non eſt quis ſimilis tibi* Chald. *& cogitationes tuæ nobiſcum*, aut, *verſus nos*, לותכא ורעותך *ureutacha: leuathana*. Tum ſubdit, *impoſſibile eſt ad te ordinare laudem tuam*. Alii ex Hebræo, *& cogitationes ſuas erga nos nemo eſt qui ordinare* ſcilicet poſ-

ſit tibi; hoc eſt, non poteſt iniri earum ratio, ut à te proficiſcantur: non eſt qui pertingat ad te: non eſt proportio ad te: non eſt comparatio: tibi nequeunt æſtimari, ſed nec recenſeri; ac veluti coram te in ordinem redigi, carent exemplo: nequimus intelligere quantum tibi debeamus pro illis: vel non eſt iis ordo, aſſimilatio, numerus, modus, ſunt inæſtimabiles, incomparabiles, innumerabiles, inimitabiles. Vel *non eſt qui ordinet ad te*, ideſt gloriam tuam, ſed plurimi abutuntur beneficiis tuis, ut explicat Clarius. Hebræa ſic habent -שבותר אליכר אין ערך ומח *umachſc beuot hecba elenu en bharoch*. Symmachus aut ita convertit, καὶ τοὺς διαλογισμούς σου τοὺς ὑπὲρ ἡμῶν οὐκ ἐκθέσθαι ἐπί σου, vel, ἐκδίδασθαι σοί, *Et cogitationes tuas pro nobis non eſt exponere ſuper te*, vel, *tibi*, vel, *de te*. In Pſalmo 138. *a* quod legimus, *mihi autem nimis honorificati ſunt amici tui Deus, nimis confirmatus eſt principatus eorum*, ſic aliqui reddunt, ex Hebræo *b*; *Ceterùm ò Deus quàm paucas cogitationes aſſequor, & grandes ſumma excreſcunt*. Vel, *quàm eximiæ ſunt apud me cogitationes tuæ, & quàm multæ ſummæ aut capita earum*. Nempe adeo ſunt eximia conſilia tua, tam exquiſitæ rationes agendi, quas in opere hominis declaras curaque illius: quem ſcilicet tanti facis, ut eas numero complecti nequeam. Id aliis Apoſtolus dicit verbis; *c*; *O altitudo divitiarum ſapientiæ, & ſcientiæ Dei: quàm incomprehenſibilia ſunt judicia ejus, & inveſtigabiles viæ ejus!* Plus debemus huic, ut ita dicam, ſtudioſæ cogitationi Dei tam multiplici, & amori adeò ſingulari, qui videtur quodammodo ſollertiam excitare amantis Dei; quàm rebus factiſque quamlibet magnis. Notavit id hoc loco Cajetanus pro *mirabilibus*, ſupra legens *ſeparata*. Hebræa vox נפלאה *niphleth*, utrumque valet, ut aliàs dixi. Comas capitis ſponſi ſponſa ſimiles facit nigredini corvi *d* propter cogitationum ipſius obſcuritatem. *Nec enim cogitationes meæ*, ait Deus *e*, *cogitationes veſtræ; ſed ſicut exaltantur cœli à terra, ſic exaltatæ ſunt cogitationes meæ à cogitationibus veſtris*. Corvus præter nigredinem nativam eruit etiam oculos aliis *f*, quòd non ferat reſultantem in iis imaginem ſuam. Non patitur Deus oculis creatis comprehendi; extrahit oculos iſtos naturales circa myſteria ſua, exigens fidem, quia cogitationibus ejus non eſt qui ſimilis ſit illi. Poſtremò *recedent vetera de ore noſtro* (faceſſant alia) *Deus ſcientiarum Dominus eſt*, ſcit omnia; ne eum quid latet, *& ipſi præparantur cogitationes g* עללות *hhaliloth*, ἐπιτηδεύματα, *quæ cogitat*, ac veluti *ſtudia ejus*, perficit quod ſæpè homines non poſſunt: vel horum cogitationes, ſtudiave in numerato habet, novit corda omnia vafra aſtutaque conſilia: comprehendit ſapientes in aſtutia, ipſe à nemine comprehenſus. Quis enim novit ſenſum Domini, *aut quis conſiliarius ejus fuit h*? ſed Anna ante recitata verba, hæc alia habet *i*, *Non eſt ſanctus ut Deus; neque enim eſt alius extra te; & non eſt fortis, ſicut Deus noſter*.

a verſ. 17.
b Vatablus Campenſis, Felix, Eugubinus.
c Rom.11.33.
d Cant.5.11
e Iſa 55.8.9
f Prov.30.17
g 1.Reg.2.3.
h Iſa.40 13.
i 1.Reg.2.2

Annuntiavi, & locutus ſum, multiplicati ſunt ſuper numerum.) Hieronymus, *ſi narrare voluero, & numerare; plura ſunt, quam ut enarrari queant*. Eodem pacto Symmachus, ἐὰν ἀπαγγέλλων ἀπαγγέλλω πλείω ἐστὶν τοῦ διηγηθῆναι, *ſi annuntians enuntiem, plura ſunt quàm ut exponantur*. Hieronymus neutro genere, & Symmachus, intelligunt opera mirabilia, cum cogitationibus, de quibus proximè facta mentio. Verbum ἐπληθύνθησαν quo utuntur LXX. reddi potuit etiam neutraliter, *multiplicata ſunt*; aut in maſculino referri ad nomen διαλογισμῶν ejuſdem generis, exprimique fœmineo genere. Lindanus legit *multiplicata*, Janſenius, *multiplicatæ*, & Iſidorus, Clavius ac Lyranus litteram ſuſpicantur corruptam vitio ſcriptorum, pro *multiplicata*, vel retenta lectione noſtra ſupplendum eſſe, *multiplicati ſunt effectus mirabilium tuorum*. Jacobus de Valentia exponit multiplicatos ſuper numerum ſermones & libros, ad cogitandum & explicandum tam alta & profunda myſteria: nec ſufficere infinitos ſermones, doctores, libros; quia ut prædixit Daniel *k*, *pertranſibunt plurimi, & multiplex erit ſcientia*: & Joannes *l* ſcripſit, nec ipſum arbitrari ſe *mundum capere poſſe eos qui* de rebus Chriſti *ſcribendi eſſent, libros*. Genebrardus credit eſſe enallagen generis, *multiplicati ſunt cogitatus tui*, pro, cogitationes multiplicatæ, & per zeugma comprehendi etiam mirabilia opera multiplicata. Affert exempla enallages ex Pſalmo 131. *m Ecce audivimus eum in Ephrata*, pro,

A

eum locum, de quo antè, *donec inveniam locum Domino*, vel, id tabernaculum, *tabernaculum Deo Jacob*. Græci Enarratores de multitudine mirabilium operum cogitationumque paſſim interpretantur, & Apollinarius in metaphraſi.

K cap 12.4
l c.ult.25.
m verſ. 6.

Ἀγγέλλων κατέλεξα τάπερ πλέον εἰσὶν ἀριθμῶν.
Annuntians dixi quæ plus ſint numeris.

Latini ferè explicant de prædicatione Evangelica, per quam Chriſtus, quod antè annuntiaverunt Prophetæ, (Caſſiodorus *annuntiationem* pro prædictione ſumit, quam tamen nec Græcum ἀπαγγέλλειν, nec Hebr. נגד *negad*, importat) ipſemet locutus ſit, ac ſui poſtea diſcipuli: ſed Ambroſius *multiplicationem* ſimpliciter accipit de credentium multitudine: Auguſtin. *n* & ceteri, hos electorum numerum ſuperaſſe. Alium præterea dicendi modum innuit Thomas, multiplicatos improbos etiam infideles, eguiſſe prædicatione, quia *ſtultorum infinitus numerus* o; *& multi per viam intrant per-*

B

ditionis p.

n Hic & 18 de Civ.c.49.
o Eccl 1.15.
p Matt.7.13

Placet mihi maximè Ambroſii ſententia, quam ſequitur quoque Thomas: nam ſimplicior eſt, nec oportet ut exceſſum ſupra numerum intelligamus, non nihil violenti, de numero electorum, quod placuit tamen etiam Gregorio *q*, & confirmat alia ſermonis formula in Jeremia *r*, *Ædificabitur civitas Domino à turre Hananeel uſque ad portam anguli, & exibit ultra normam menſuræ*, ideſt, normam juſtitiæ tranſeuntes, nec intra menſuræ cœleſtis numerum exiſtentes. Atqui legimus etiam *ſuper arenam multiplicatos* amicos Dei *ſ*: & vidit Joannes *t* electorum *turbam magnam, quam dinumerare nemo poterat*. In hoc quidem ſtudio temporali currunt multi, ſed *unus accipit bravium u*: in ſpirituali quotquot perſeveranter current, accipiunt, licèt qui prior venit, expectet, ut cum poſteriori coronetur, inquit Auguſtinus *x*, videlicet corona etiam immortalitatis in corpore. Quamquam non contendo de ſola electorum innumerabili multitudine ſermonem eſſe, verùm de omnibus qui credunt Evangelio, & profitentur Chriſti re-

C

ligionem: qui abſque comparatione multo plures ſunt quàm qui pertinebant ad Synagogam. Addidit Dominus ad numerum illa *millia millium y*: & *multi filii deſertæ magis, quàm ejus, quæ habet virum z*.

q 25.Mor.c.8. vel 10.
r c.31.38.
ſ Pſ.138.18.
t Apoc.7.9.
u 1.Cor.9.24
x Hic & de ſpir., & lit. c.36.
y Deut.1.11
z Iſa.54.1.

Docet Auguſtinus in Geneſim quæſtionibus *a*, *ſuper numerum* dici quod copia ſua nomen numeri omnis uſitati excedit, quum fieri non poſſit, ut quantumlibet magnæ, finitæ tamen, multitudinis numerus non ſit. Denique Catholica Eccleſia eſt, generalitate, ac univerſalitate perſonarum, & locorum: quæ una de potiſſimis notis ejus, ac de argumentis religionis noſtræ. Retineatur editio noſtra, quam reprehendunt ſanè immeritò, Folengius, Bredembachius, Eugubinus, Faber. Cæcus, & alii. Nec non etiam, de Chriſto accipiendo, intelligi ſimul poteſt, ſecutas eum turbas multas *b*, ut narrant Evangelia, licèt fixi certique diſcipuli illo vivente haud adeo multi eſſent. Sed in multiplicatis iſtis, non eſt *magnificata lætitia c*, nec in pluribus eorum *beneplacitum eſt ei d*. Poſt mortem & aſcenſionem quum exurrexit, *in præcepto* ſuo, *Synagoga populorum* ſecuta eſt illum *e*.

D

Aquilam ferunt *f*, quam capit prædam non ſolam comedere, ſed ſe ſequentibus avibus facere communem: eaque de cauſſa plures eam ſequi aves, prædæ portionem expectantes. Nobiliſſimam aquilam Chriſtum nihil mirum, ſi amore tantæ prædæ, hoc eſt, gratiæ ac gloriæ tantæ quam aliis meruit, ſecuti ſint adeo multi. Nam ab aquila ſemeſa putido halitu inficiunt, ſolaque ea præda prodeſt, quam propter ceterum pondus portare non valens, abiicit *g*, aut præ ira colluctando, dimittere cogitur *h*. Ut non aquilam volucrem poſſis appellare liberalem, ſed voracem & crudelem, noxiam.

a qu. 37.
Potiſſima religionis Catholicæ nota.
b Matt 8 1.
c 14.13.c.15 30.
c Iſa.9.3.
d 1.Cor.10.5
e Pſ.7.8.
f Abulenſ in Lev.c.11.9. 24. citans Plinium.
Aquilam ceteræ aves cur ſequantur.
g Ælian.lib. 2.de anima cap.40.
h Arunc. de animal.

Verſ.

Verſ. 7.) Sacrificium & oblationem noluiſti : aures au- A tem perfeciſti mihi.
Holocauſtum & pro peccato non poſtulaſti,

Verſ. 8.) Tunc dixi : Ecce venio : In capite libri ſcriptum eſt de me.
Verſ. 9.) Ut facerem voluntatem tuam : Deus meus volui, & legem tuam in medio cordis mei.

PRo tam multis mirabilibus illis verbis tuis, ò Deus, proque intimis illis adeo benevolis, & accuratis cogitationibus, quarum ego atque alii permulti tantùm ſæpè percepimus fructum, non ſic tibi placent, vel etiam non ita exigis, ſacrificia pacifica, oblationes libaminum, aliarumve rerum : holocauſta & victimas pro peccatis quæ ingrati committimus, ſicut apertas voluntati ac præceptis tuis aures, ut hæc intelligamus, & exequamur : quod mihi, ut facerem magno munere tuo conceſſum vehementer gratulor : atque idcircò paratiſſimum me ad tibi parendum exhibeo ; quum intelligam legis tuæ in eo ſummam eſſe, hucque quidquid in B illa ceteriſque voluminibus divinis continetur, ſpectare, ut, inquam, ſanctiſſimam voluntatem tuam exactè perficiamus : porro quemadmodum hactenus tota voluntatis propenſione volui, ac intimæ menti meæ meditandam, ac ſervandam legem tuam condidi, efficiam in poſterum id magis magiſque, utpote rem omni meliorem ſacrificio, tibique longè gratiorem, qui te dixiſti obedientiam velle *non ſacrificium a*, hoc eſt, illam potiùs, quàm iſtud. Hoc ad litteram proximè ac immediatè. Verùm David, cui perſpectum erat *de fructu ventris* ſui *ponendum* Meſſiam ſive Chriſtum, *ſuper ſedem ſuam b*, ut regnaret *c* ſpiritualiter : ita nunc hìc loquitur, ut iſtius filii ſui uſurpet verba, perinde, ac Petrus *d* recitans ex Pſalmo 15. *e*, *non derelinques animam meam in inferno, nec dabis ſanctum tuum videre corruptionem*, ratiocinatur *f* : quòd propheta quum eſſet & ſciret, quia jurejurando juraſſet illi Deus de fructu lumbi ejus ſedere *ſuper ſedem ejus g*, providens locutus eſt de reſurrectione Chriſti ; quia nec derelictus eſt in inferno ; neque caro vidit corruptionem. Igitur ubi David C prioribus Pſalmi verſibus de ſuis locutus eſt malis, à quibus ipſum Deus expectatus ſperatuſque liberaverit : propter quod experimentum liberandum ſe adhuc ab aliis confidat : & poſtquam ſe maximis plurimiſque obligatum Dei beneficiis profeſſus eſt : nunc hoc ita clariùs exprimit, ut aſſerat, nec ſe, nec pro ſuis ullum alium hominem beneficiis gratiam Deo reddere, atque ſatiſfacere poſſe. Quare inducit filium ſuum, ſecundùm carnem, Chriſtum, qui ſimul idem Deus futurus erat ; promptè atque infinita cæcitate ſeſe offerentem Patri Deo in victimam, & ad obſequendum ipſius voluntati, qua non ſolùm pro dictis beneficiis gratiam ſufficientem exigebat, & vicem ; per modum Euchariſtici ſacrificii ſive laudis : verùm etiam ſatisfactionem exactam ſub vera ratione, ac perfecta ſacrificii expiatorii ſive ſalutis pro peccatis generis humani. Eadem autem ſimul opera inferit David ſummi hujus ac inæſtimabilis mentionem beneficii, quia priùs univerſè dixerat Dei beneficio opera in nos multa, & mirabilia, & cogitationibus non eſſe ei ſimilem : neque qui animo comprehen- D dere, aut vel numerando percenſere poſſet. Nam ex hoc quaſi fonte Dominicæ incarnationis prodeunt infinita, & maxima quævis alia beneficia.

Sententiam iſtam, ut à me quàm fieri potuit breviſſimè perſtricta eſt, non ſolùm Catholici cuncti amplectuntur, & in Commentariis præſentis loci, & alibi, juſtiſſimè ſpretis Hebræis, eorumque fautoribus ab illa diſſidentibus, vel deſcendentibus : ſed quod plurimi refert ; Paulus *h* eamdem elicit ſimili prorſus ratione, qua Petrum retuli uſum in alterius Pſal. expoſitione de Chriſto. Legendi attentè Pauli ad Hebræos Epiſtolæ decimi capitis verſus primi decem, quos non hic pono, quia ſunt præ manibus. Docet quum legis veteris ſacrificia ad redimenda peccata nihil haberent virium, Chriſtum corpus induiſſe, illudque ipſum quod aſſumpſerat corpus obtuliſſe Patri, & ſanguine ſuo non modò præteritorum, ſed futurorum quoque ſæculorum peccata expiaviſſe. Sed expendenda ſingula.

Sacrificium & oblationem noluiſti.) Hieronymus, *victimam & oblationem noluiſti*. Apud Trevetum, *victima, & oblatione non indiges*. In Epiſtola ad Hebræos *i*, *hoſtiam & oblationem noluiſti*. Utrobique Græcè eſt, θυσίαν καὶ προσφορὰν οὐκ ἠθέλησας. Sed in Epiſt. ad Hebræos effert Syra interpretatio numero plurali רכהא וקורכי *deuehe vekureuane*, *victimas*, *& oblationes*. Idem verò Paulus ait, quòd *ingrediens mundum*, (Chriſtus) hæc & ſequentia dixit, nimirum quam primùm conceptus eſt in utero matris, parans ingreſſum in mundum per nativitatem & egreſſum ex utero. Significat εἰσερχόμενος, tum *ingredientem* ſeu *ingredi parantem*, tum *ingreſſurum*, quemadmodum ἐρχόμενος non modò *venientem*, ideſt, venire parantem, ſed venturum etiam ; quo pacto vertitur apud Matthæum *k* ; *tu es qui venturus es?* ὁ ἐρχόμενος *Venire* dicitur homo *in mundum l* quando *naſcitur m* ; licèt enim conceptus jam exiſtat in mundo, quia latet intra matris uterum, nec ſeparatim à matre, idem adhuc æſtimatur cum illa, nec adhuc libera fruitur luce mundi. Ceteri homines non ita cenſentur propriè dum naſcuntur, *ingredi mundum*, quia extrahuntur obſtetricis opera : Chriſtus ſolus libera conceptus natuſque voluntate, & prodiens tamquam *ſponſus de thalamo n* abſque ullo adminiculo, & ſine clauſtri materni violatione, cenſetur ingredi & egredi.

Sacrificium.) זנה *zeuaeh*, ſicut & victima atque hoſtia mactationem ſanguinemque importat, & ex eo licebat veſci tum ſacerdotibus, tum populo ; pars cedebat Deo : *oblatio* προσφορὰ מנחה *minchah*, unde haud ſatis aptè derivant nomen *miſſa*, donum conſtans ſimilia oleo olivarum permiſta, ſeu farinaceum munus, cujus plures in vitico *o* ſpecies diſtinguuntur. Græcè, σπονδὴ, præterea ideſt, *libamen*, dicebatur ; generalior autem oblatio vocatur קרבן *korban*. Sed voces confunduntur aliquando ita ut panibus etiam ſacrificii vox quandoque tribuatur *p*. In Pſal 19. *q memor ſit omnis ſacrificii tui*, eſt θυσία מנחה *minchah*. Apollinarius hoc loco expoſuit δῶρα ὑπὲρ ἀμπλακίης, &, θυσίην *dona pro peccato*, & *ſacrificium*. Cujuſvis pars ſacrificii quatenus cedebat Deo, dici προσφορὰ poterat, ideſt, *oblatio*.

Quæſtio autem gravis fieri ſolet, quomodo Deus noC luerit ſacrificia & oblationes : & ſimul ad quæſtionem expediendam proferuntur ſimilia teſtimonia ; ut *r*, utique *holocauſtis non delectaberis* ; & *ſ miſericordiam volui, & non ſacrificium : & numquid manducabo carnes t taurorum, aut ſanguinem hircorum potabo?* & *ſanguinem vitulorum, & agnorum, & hircorum nolui u* ; *quum veneritis ante conſpectum meum quis quæſivit de manibus veſtris?* &, *holocauſtomata veſtra addite victimis veſtris, & comedite carnes : quia non ſum locutus cum patribus veſtris, & non præcepi eis, in die qua eduxi vos de terra Ægypti, de verbo holocauſtomatum, & victimarum* ; & *ego dedi eis præcepta non bona, & judicia, in quibus non vivent x. y.* His & ſimilibus locis uno cum Patrum nonnullorum teſtimoniis, qui videntur aſſerere, ſacrificia permiſſa tantùm à Deo fuiſſe ut minùs mala, & ad arcendum idololatriæ periculum, quamdiù in Ægypto verſantes Hebræi facilè ſectati eſſent ; non autem imperata per ſe, vel grata extitiſſe : reſpondetur immò verò Deo placuiſſe, & ea Deum etiam præcepiſſe. Ante legem ſcriptam conſtat, Abelis *z*. Noe *a* ut omittam incruentum ſacrificium D Melchiſedech *b*, Abrahæ *c*, Deum ſacrificia approbaſſe. Eccleſia teſtatur in canone miſſæ accepta habuiſſe ac ultimò etiam imperaſſe *d*. In lege tam accuratè & diſtinctè perſcripſit Deus de Ceremoniis *e*, & violatores punivit *f* : quod eſt ſanè plusquàm dumtaxat permittere, & odorem ſacrificii ſuaviſſimum appellavit *g*. Præter idololatriæ periculum vitandum, quam non negamus unam ſacrificiorum etiam percipiendorum honeſtam in lege cauſſam : ſicut una matrimonii cauſſa eſt vitatio fornicationis : fuit tum præſignificatio, ac præfiguratio ſacrificii illius maximi prò nobis in cruce offerendi : tum figurata etiam quædam inſtitutio morum noſtrorum, tum cultus Dei per ejuſmodi externas ei res oblatas atque ſacrificatas, quemadmodum & per tot ceremonialia ac judicialia præcepta : quare ſicut hæc longiùs referebantur ad Chriſtum, & legem novam ; ita & ſacrificiorum ritus ; ita ut lex bona eſſet & ſancta & mandatum ſanctum. Sed ſi quis lege legitimè uteretur *h*, ideſt, ad proprium finem, nempe ad cognoſcendum Chriſtum, & diligendum, atque ad mandata ejus obſervandum, *quæ eſt finis legis*, pueris tali opus erat pedagogo : erat ceu chirographum

a 1. Reg. 15. 22.
b Pſ. 131. 11.
c Luc. c. 32.
d Act. 2. 25.
e verſ. 10.
f Act. 2. 30.
g Pſ. 101. 11.
h Hebr. 50. 5 & ſeq.
i cap. 10. 5.
k cap. 11. 3.
l Ioan. 1. 9.
m Ioa. 16. 21.
n Pſ. 18. 6.
o c. 2. 4. & ſeq.
p Ibidem.
q verſ. 4.
r Pſ. 50. 18.
ſ Oſe. 6. 6. Matth 9. 13 c. 12. 7.
t Pſ. 49. 13.
u Iſ. 1. 11. 12
x Ez. 20. 25.
y Gen. 4. 4.
z Gen 8 20
a c. 14. 18.
b Gen. 15. 8. 9. 10. c. 22. 13
c cap 15. 8.
d in Exod. 12. 25. Lev. 5. 15.
e Lev. 10. 2.
f Gen. 8. 21.
g Rom. 7. 12.
h Rom. 10. 4.

phum quo promittebatur legis novæ ſacrificium ; ut ſca- A læ adminiculum ad ſcandendum : ubi adolevimus evacuata ſunt puerilia, deletum chirographum, remota ſcala ; ſed quia vim conferendæ gratiæ non conſerebant, nec abſque interno cultu virtutum, charitatis pœnitentiæ & ſimilium placebant (ut nec modò etiam noſtra placent externa opera, ut celebratio quoque ſummi ſacrificii, ita ut ipſi ſacrificanti fructum referat, ſi deſit animi diſpoſitio) idcircò nonnumquam ſic reprehenduntur mali ſacrificatores, ut ipſamet reprehendi ſacrificia videantur, locis citatis & aliis *a*. Recuſabat Deus ajunt apud Clementem Romanum Apoſtoli, populi ſacrificia ſæpenumero in eum peccantis, atque exiſtimantis ſacrificiis eum non pœnitentia placatum iri. Paulus inefficaciam urget ſacrificiorum, aliorum, & ad hoc uſurpat præſens teſtimonium, ut, Deum illa non voluiſſe, non ſit, ingrata illi fuiſſe, ſed non habuiſſe ex ſe ac ex inſtitutione ipſiuſmet Dei, unde ipſi placerent, verùm ex fine atque devotione offerentium ; præterea per eadem non placatum Deum eſſe & reconciliatum nobis, aut dimiſſa nobis peccata. Inde colligit, ut diximus, opus B fuiſſe alio ſacrificio. Lege S. Thomam *b*, & quæ in librum Actuum de ceſſatione legalium docuimus. Auguſtinus autem in opere de civitate Dei *c*, eamdem iſtam ſententiam ſic interpretatur, ut ſignificet pro aliis omnibus ſacrificiis corpus Chriſti offerri, & participantibus miniſtrari. Eumdem conſule ſcribentem Marcellino *d*, & Chryſoſtomum *e* ac Bernardum *f*, & de noſtris Riberam *g*, qui alios citat Patres : de ſacrificio autem corporis hoc loco aliorum Euſebius *h* tractat præſentem ſententiam diligenter.

Aures autem perfeciſti mihi.) Hieronymus, *aures fodiſti mihi*, Chaldaicè, *aures ad auſcultanda præcepta tua perforaſti mihi*, vel *formaſti mihi*. In uno codice Græco & Græcorum aliquorum commentariis, & apud Euſebium eſt, ὠτία δὲ, vel ὦτα μοὶ aut μου, κατηρτίσω, *aures autem mihi meas perfeciſti*. Præterea, ἔσκαψας *fodiſti*, nec non, κατεσκεύασας, *præparaſti*. Meminit iſtius verſionis quæ nunc extat, Chryſoſtomus *i*, & hanc ſequutus Ruffinus, & de Græcis Cyrillus *k* in Joannem : licèt alibi utatur alia *l*, exponunt juxta phraſim C Hebr. אזנים כרית לי *oznaim charita li*, *aures fodiſti*, vel, *perforaſti*, vel, *inciciſti*, his modis, primo ut nihil aliud ſit quàm quod aliàs dicitur גלה *gala*, *revelare* ſeu *retegere m*, vel etiam *aperire n aures*, & *erigere o*, ut quas natura cavavit ad excipiendos ſonos, munere fungantur ſuo ad excipiendas attentè voces divinas, nec ſeſe obturent, claudant, aggravent, indurent, incircumciſæ fiant. Quo pacto etiam ſæpiùs oratur Deus ut ad preces noſtras habeat ſuas aures intendentes, intentas, auſcultantes, attendentes, percipientes, inclinatas. Eadem de cauſſa ſurdus quum curatur, dicuntur ejus aures aperiri *p*, & patere *q*, & reprehenduntur qui apertas habentes, non audiunt *r*, ſed ſurdi ſunt *ſ*, nec aperire aures volunt *r*. Alter modus eſt, ut ſit alluſio ad ritum illum quo ſubula perforabatur auris ejus qui poſt annum ſextum ſervire adhuc volebat toto vitæ tempore *u*, ut neſciam quo pacto neget hic Agellius in ſcripturis extare aurium perforationem. Utrovis iſto modo deſignantur ſumma docilitas, & ad parendũ promptiſſima paratiſſimaque voluntas, etiamſi D quod ad ſecundum pertinet, graviſſimum urgeat præceptum, quale Chriſto impoſitum eſt, ut nos inſtitueret ac redimeret per mortem crucis, quamvis ille gratis id auribus exceperit, immò, quod paullo poſt dicitur, in intimum cordis intruſerit : Ornantur talibus inauribus perforatæ ad obedientiam aures ſponſæ. Quamquam verò ſervis una ſolùm perforaretur auris dextera, non idcirco non potuit rectè ad dictum alludi ritum, ut quidam *x* ea ratione moti, & quia citans hunc Paulus Pſalmum, non eum omiſiſſet, exiſtimant. Pluralis numerus ſæpè uſurpatur de unica re, & Paulo placuit editio LXX. de qua poſtea. Exigit Deus cum ſacrificio externo perforatas & obedientes aures, & potiùs ut obediatur, quia *melior obedientia quàm victima, & auſcultare, magis quàm offerre adipem arietum, & quaſi peccatum ariolandi* æſtimat *repugnare, & quaſi ſcelus idololatriæ nolle acquieſcere y*, hoc eſt, *ordinare teſtamentum Dei ſuper ſacrificia z*, ideſt, divinam ſibi legem ante omnia ſervandam proponere, ac pluſquam ſacrificia : deinde iſta & externos alios ritus, hoc eſt exhibere ſeipſum *Deo hoſtiam viventem, ſanctam & placentem, rationabile obſequium a*.

Modus adhuc tertius poteſt eſſe ut Chriſtus hominum ſibi apertas dicat aures ad audiendum Evangelium, eique obediendum. Sic Chriſtus ipſe ſcribitur aperuiſſe ſenſum ſuis *b*, & Lydiæ *c* apertum cor, & iterum Chriſtus cum gemitu ſurdi aures aperiens *d*, auditus difficultatem innuit.

Jam verò in editione LXX quam ſequitur Paulus, habetur σῶμα δὲ κατηρτίσω μοι, *corpus autem perfeciſti*, vel, apud Paulum, *aptaſti mihi*. Eamdem lectionem ſectantur Romanum & Ambroſ. præterea ut de Græcis nihil dicam, inter quos hoc modo Apollinarius expoſuit.

Αὐτὰρ ἐμοὶ βροτέης τεατήναο σάρκα γενέθλης,
Ceterum mihi mortalis fabricatus es carmen generationis,

ex Latinis Ambroſius, Auguſtinus, Caſſiodorus, *aptandi & perficiendi* verba idem valent quod eſt juxta vim Græci καταρτίζειν ſive καταρτίζεσθαι, *aptè formare*, componere, coagmentare, ut inter ſe cumque toto partes congruant, ut Pſ. VIII. *e*. vidimus, *Ex ore infantium & lactentium perfeciſti laudem*, κατηρτίσω, quod B Hebræa eſt, *fundaſti* יסדת *tiiſſadtha* ſed Crocquetius *f*, *aptare* & καταρτίζεσθαι, putat apud Paulum *g*, ſignificare *induere*, ſicut & in Syra verſione expreſſum חכי פגראדי אלבשׁ *bargraden albeſethani*, hujus loci verbum Hebræum כרית *charita*, innuit artificium fodicandi materiam ad inducendum in eam formam. *Aurium formatio, aptatio, perfectio*, κατὰ συνεκδοχὴν, corpus totum ſignificant ; illarum autem propriè facta mentio propter obedientiam, de qua dicendum erat, & ſic ſimul, ut acutè notavit Cajetanus, conditio mortalis humani corporis Chriſti denotabatur, quum aliæ res multæ habeant corpus, non aut carnem ac ſenſum ſicut aures ; egebat Dei filius auribus ad audiendum, ſicut humana natura ad obediendum, & eadem iſta ſine corpore ad præceptum ſibi impoſitum de redimendo genere humano & inſtituendo per prædicationem & paſſionem mortemque implendum.

Invehitur Leo Caſtro *h* jure merito adverſus Hebraizantes, qui pluris faciant nudum Hebræum textum, & ſenſum quemvis alium, quàm quem Paulus tum textum C ſequitur tum ſenſum tradit. Concordant verò propoſitionem utramque commodè eo quo dixi modo ; Genebrardus exponens Pſalmum, Crocquetius & Ribera in Commentario Pauli. Colligi porrò ex hac formatione, cujus auctor Deus, poteſt, non fuiſſe corpus Chriſti hujus creationis & conditionis cujus noſtra ſunt ſecundùm generationis ſuæ modum & corruptionem peccati, quæ cum ea eſt, ſiquidem obumbrante Spiritus ſancti virtute, Deus homo factus eſt non per commixtionem ſeminis virilis, nec ex limo terræ, ut primus Adam formatus eſt. Lege hic Hugonem Cardinalem. Hìc diſcimus quoque ideſt, ex aurium perforatione, quanti momenti ſit, obedientia, quæ aures exigat manibus Dei formatas, perfectas, aptatas, & quam ipſummet Chriſtum doceri oportuerit à Patre, & ex his diſcere quæ paſſus *i* eſt : auribus externis aures cordis addendæ internæ, quas Galenus *k* docet hinc inde cordi ineſſe ut capiti ſuas. Videtur Iſaias *l* amplexus utrumque iſtis verbis, *Erigit mane mane, erigit mihi aurem ut audiam quaſi magiſtrum. Dominus Deus aperuit mihi aurem, ego autem non contradiD co, retrorſum non abii corpus meum dedi percutientibus*, &c. Profeſſus eſt Chriſtus *à ſe ipſo facere nihil, ſed ſicut docuerat eum Pater & quæ placita ei eſſent, facere ſemper m*, Patri quoque ſupplex dixit, non mea voluntas ſed tua fiat *n*, denique *non ſibi placuit o*.

Apud Iſaiam duplex mane denotat vel conſentaneam voluntatem & ſcientiam cum ea quę Patris eſt, quatenus eadem eſt ob conſubſtantialitatem, & propterea propter uſum liberi arbitrii à primo conceptionis puncto cum ſcientia creata in animam infuſa. Indicat etiam geminatio illa idem quod *valde mane*, videlicet hoc quod nunc dixi primum conceptionis inſtans : quod ſequentia hìc etiam verba, *tunc dixi ecce venio* : innuunt ut dicam, ſed reſpectu voluntatis conſubſtantialis non ita propriè diceretur Chriſtus audire, quaſi magiſtrum, niſi quatenus etiam illo modo verum eſt quod ipſe dixit, *mea doctrina non eſt mea p*, etiam de ſe loquendo ut eſt Deus. Ceterum in panoplia Euthym. ex Chryſoſt. corpus compactum aptatumve aliis refutatis ſacrificiis, declarat de corpore Domini, quod, inquit, quotidie à ſacerdotibus offertur, & dignis diſtribuitur, ut ejus participes fiant.

Hola-

a Iſ. 66. 3. Oſ. 51. & ſeq. Mal. c. 2. & ſeq.
b q 102. ar. 3
c lib. 17. c. 20
d Epiſt. 5.
e Hom. 17 in Ep. ad Hebr. Hom. 11. in ep. ad phil. & Hom. 2. in 2. Tim. 1. & in pſ. 43.
f Hom. 58. in Cant.
g in c. 6. Oſe. h t. de demo, c. 10.
i Hom. 2.
k lit. 4. c. 12
l l. 9. de ador in ſpiritu.
m 1. Reg. 20 13 I. c. 57. 27 Iob. 36. 10. 15 Iob. 33 16. Iſ 50. 5.
n verſ. 4.
o Marc. 7, 35.
p Iſa. 35. 5.
q Iſa. 42. 20.
r cap. 43. 8.
ſ cap. 48 8.
Ritus perforationis auris.
t Deut. 15. 16 17. Ex 21. 6.
u Pineda in c. 11. Iob. v. 23.
x 1 Reg. 15. 22.
y Pſ. 49. 5.
z Rom. 12. 1.
a Luc. c. 4. 45.
b Act. 16. 14
c Marc. 7. 34
d verſ. 5.
e in c. 10. Ep. ad Heb.
f Heb. 10. 5.
Acuta Cajetani obſervatio.
g Apol. l. 5. pag. 5. 59.
h Hebr. 5. 8.
i 6. de uſu Partium c. 15.
k c. 50. 45. 6
l Ioan 8 29.
m Matt 5 4
n Rom 15 3
o Ioan 7 16
Euthymii expoſitio
p 1. ep Tit. 8

Holocauſtum & pro peccato non poſtulaſti.) Non eſt holocauſtum pro peccato, ſed totum in honorem Dei, & in gratiarum actionem, ut aliàs dixi. lege Beatum Thom. *a* & Riberam *b*. Quare disjunctivè ſumenda ſunt hæc, ut intelligatur ſacrificii genus pro peccato diverſum ab holocauſti ſacrificio. Chaldæus hoc ſecundum diſtinctè nominavit קרבן חטאתא *korban chattatha*. Non ita clara editio Pſalterii Ambroſiani, & apud Auguſtinum atque Caſſiodorum (holocauſtum etiam pro delicto) niſi explices cum diſtinctione *holocauſtum, ſed etiam pro delicto ſacrificium non poſtulaſti*. Auguſtinus, *holocauſta* legit, & in commentario abſque ulla particula *holocauſta* pro delicto. In epiſtola ad *c* Hebræos pluraliter vocantur *holocauſtomata: holocauſtomata & pro peccato non tibi placuerunt*. Ubi Syra verſio Boderiani (holocauſtomata quæ fiunt pro peccatis) non eſt bona, ſed Matthæi Galeni, qua utitur Crocquetius, *holocauſtomata & pro peccatis non petiviſti*, hoc loco clarior eſt Hebraicè diſtinctio עולה וחטאה *holah vachataah. holocauſtum & peccatum*, ideſt, ſacrificium pro peccato, ſicut dicitur Chriſtum Deus feciſſe *pro nobis peccatum d*, hoc eſt, victimam pro peccato. non petivit Deus ejus, non placuerunt ad eum qui dictus eſt modum ſcilicet quia non acceptavit, velut ſufficientia, ac tametſi approbavit, præcepitque, non per ſe, verùm per umbras ac typos melioris ſacrificii. Hoc ipſum illud ex verſu 6. indicabat, *cogitationibus tuis non eſt qui ſimilis ſit tibi*, prout exponebamus inter alios dicendi modos, hoc eſt non exæquare tibi, non licet quid rependere quod exæquare valeat beneficia tua. Sic vero Chriſtus & ut victima pro peccatis & ut holocauſtum pro cunctis beneficiis divinis oblatus eſt Deo offerturque.

Non poſtulaſti.) Cyrillus *e* citans hunc ex Pſalmo locum lapſus opinior memoriam tranſtulit in eum verba epiſtolæ ad Hebræos, *non ſibi placuerunt*.

Tunc dixi, ecce venio. Symmachus, ὅτε εἶπον, *quando* pro τότε. Omiſſa paraprafi Chaldæa, *tunc dixi, ecce ingrediar ad vitam æternam, quando ſtuduero in volumine libri legis*, &c. & Hebræorum interpretatione ac Hebraizantium: nihil de Chriſto hìc intelligentium, ſed de ſola Davidis in obediendo alacritate ſignificant verba iſta Chriſtum adventum in carnem definito tempore quo Pater abrogationem decrevit veterum ſacrificiorum, ut deinceps ſi non mortifera, certè mortua, & inutilia eſſent. Verbum Hebræum באתי *bathi*, reddi poteſt, *veni, veniam, venio*, ſic in cantico *f*, *veni in hortum meum ſoror mea ſponſa*, ideſt, quod venio aut veniam, ſeu præſto ſum, citò & mox adero, parato & alacri ſum animo ad parendum.

Rectè hoc loco colligunt Theologi, mediatorem & ſacerdotem noſtrum Chriſtum non profuiſſe ad redemptionem per totam vitam ſuam inde à prima conceptione, quoniam Paulus *g* verba iſta tribuit ei, quàm primùm ingreſſus in mundum, ita ut jam bene ſeſe obtulerit ad mortem in cruce oppetendam, quod etiam hìc habetur quæ meritò neceſſaria eſt, & bene ſimul cohæret cum obedientia quam violare Chriſtus non potuit, neque ullo modo peccare, ut iidem Theologi demonſtrant *h*. Aliqui *i* præterea inferunt prædeſtinationem Chriſti fuiſſe poſt prævisum peccatum. Nihil hinc ſequitur aliud quàm re ipſa veniſſe pro peccato, an autem etiam venturus eſſet ſi Adam non peccaſſet, & prædeſtinatio facta ſit inde pariter à peccato, in priore quodam ſigno ratiocinationis ex hoc loco nihil haberi poteſt. Nos illud multo certiùs elicimus documentum obediendi ſalutare tali exemplo Chriſti, cui ſimilem Abraham *k*, Joſephi *l*, Samuelis *m*, Iſaiæ *n*, dicentium: *adſum, præſto ſum, ecce ego, ecce ego, mitte me: Ecce venio*, ideſt, inquit, Ambroſius *o*, *non rapinam arbitratus eſſe me æqualem Deo*, (venio *formam ſervi accipiens p*) venio in ſpecie ſuſceptionis humanæ, in veritate Crucis mortis, humilitatem, obedientiam probaturus, ut inobedientia deleatur. Sextum *q* Seneca quum legeret, teſtatur ardentiſſimo animo provocaſſe ſe caſus omnes adverſos, quid faciet in nobis lectio ſacra exponens juſſa Dei, & qua & ſeipſum commotum Chriſtus ad parendum verbis pro teſtatur ſequentibus, *in capite libri ſcriptum eſt de me, ut facerem voluntatem tuam*, &c. apertas habet obediens aures; non incircumciſas *r*, velox ad *ſ*, audiendum, clauſos oculos ut Saulus dejectus *t* habuit, ad præcepta non dijudicandum, ſed ſimpliciter quærendum, quid illos Deus & pro Deo præcipientes, velint facere. Lege quæ diximus Commentario * Actuum. Hinc quoque diſcimus pia Deum potiùs mente delectari, quàm ſacrificantium ſumptibus, ut ex multis profanis auctoribus collegiſſe Bochium hoc loco poſtea deprehendi.

a 1.1.q.103. art. 3. ad 3.
b 4. de temp c.1. & ſeq.
c c.10. 6.
d 2. Cor. 5. 21
e 4. in Ioan. c. 12. & l. 9. de ador. in Spiritu.
f cap. 5. 1.
g Heb. 10. 7.
h 3. p. q. 1. 8. & 19.
i Salmeron. in 1. Tit. diſp. 3.
k Gen. 12. 4.
l Gen. 37. 14
m 1. Reg. 3. 4 5. 6 9.
n Iſ. 6. 8.
o in Pſ. 50.
p Philip. 2. 9
q Ep. 64.
r Ier. 6. 10. Actuum. 7. 51
ſ Iacobi. 10.
t Actuum. 9.

* c. 7. 51. Doctrina ex hoc loco perita.

In capite libri ſcriptum eſt de me.) Hieronymus, *in volumine libri*, & *u* alibi, *in capitulo libri*. Procopius *x*, *in primi libri capite*. Alii, *in libro plicabili, membranis plicabilibus*, &c. quod Hebræi ſcriberent in membranis, quas in rotundum complicabant & convolvebant, quem vulgo *rotulum* vocamus; & id propriè ſonat Latina dictio *voluminis*, quemadmodum Hebræa מגלה *meghillah*: ſic dicuntur complicandi cœli *ſicut liber y*, & Chriſtus in ſynagoga revolviſſe librum *z*: & Zacharias *a* eodem nomine Hebræo meminit de *volumine volante*: & Jeremias *b* quoque cum addito, ſicut hìc כפר מגלה *meghillah ſepher*. Symmachus apud Euſebium, ἐν τῷ τεύχει τοῦ ὁρισμοῦ σου, *in volumine definitionis tuæ*. Idem & Aquila, teſte Chryſoſtomo, Baſilio, Theodoreto, dixerunt, εἴλημα *involucrum*: alii, ut eſt in ſcholio Græco, τόμον, *tomum*. Euthymius & Nicephorus faciunt mentionem dictę conſuetudinis Hebręorum ſcribendi in involutis chartis, non in quadratis libris, ut nos facimus, quamvis & alios præter Hebræos id quoque feciſſe ſuadet parœmia, *ad umbilicum perducere*, ideſt, librum abſolvere, quia umbilicus erat lignum circa quod chartæ circum volvebantur. Dici poteſt κεφαλίδα *caput* hìc idem valere quod *volumen* à rotunditate qualis in capite cernitur. Ricardo Cenomano & Genebrardo non diſplicet ut מגלה *mighillag*, ſit de ſignificatione גלגלת *gulgoleth*, aut גלגלה *gulgeleth*, *caput & cranium* ſeu *calvaria*, ob rotunditatem, unde *golgata*, calvariæ locus *c* corruptè, pro golgoltha. Poteſt etiam *caput* ſive *capitulum* diminutivè ſecundum vim vocabuli Græci κεφαλίς, & Hebræum quoque nomen מגלה *meghillah*, additum libro, pro ejus & libri principio ſumi, vel pro ſumma totius libri, pro indice & argumento, aut pro eo ut Cajetanus loquitur, ita ſumitur initio c. 8. ejuſdem epiſtolæ ad Hebræos, ubi eſt *capitulum*, Græcè κεφάλαιον, diminutivum quoque vocabulum, quod in libro toto capitale ac præcipuum eſt (nempe Chriſtus) ut idem nomen Hebræum Symmachus κεφαλίδα reddidit apud Zachariam *d*, ut ibi teſtatur Hieronymus: quamquam non ita forſan congruè dicitur, *in membrana qua libri ſcribi ſolent, ſcriptum eſt de me*, ut, *in capite vel capitulo libri*, hoc eſt, initio & unde volvi legive liber ſolet in principio, aut certè in ſumma libri. Non repeto quod non ſemel monui, de Chriſto ſermonem eſſe, quamvis Thomas refert exponentes de Davide, quia ſcriptum *e*, ſit, *caput in tribubus Iſrael conſtitui te*, ſcribitur enim quoque de Chriſto *f*, *conſtituit me in caput gentium*.

Quod ergo attinet ad librum, quem propriè intelligimus, non ut liber dicatur ipſe Chriſtus, cujus caput Deus, non de libro prædeſtinationis, in quo primus eſt ille *g*, cui favet nihilominus recitata Symmachi verſio, ἐν τῷ τεύχει ὁρισμοῦ σου: non de providentia Dei, in qua veluti deſcripta ſerventur merita *h*, non conſcientia propria in qua ſcribitur lex Dei: Baſilius *i*, Chryſoſtomus, Theodoretus, Euthymius, Nicephorus ajunt eſſe librum omnium prophetarum; duo autem ultimi Moyſen in his numerant, de quo Chriſtus *k*, *ſi crederetis Moſi, crederetis forſitan & mihi: de me enim ille ſcripſit*. Athanaſius, Didymus, Euſebius, totam veterem ſcripturam quam Chriſtus juſſit ſcrutari *l*, & expoſuit *m* de ſe. Ambroſius, Hieronymus *n*, Iſiodorus *o*, librum Geneſis in cujus initio, inquit primus & ſecundus, habetur, *In principio creavit Deus cœlum & terram*. Et in c. 2. *p*, inquit poſtremus, ſcribitur, *hoc nunc os ex oſſibus meis, & caro de carne mea*, &c. quod Apoſt. *q*. exponit de Chriſto, & Eccleſia.

Janſenius, interfectionem Abel innui putat: Procopius *r*, mactationem arietis pro Iſaac, ideſt, corporis Chriſti non Deitatis. Nicetas *ſ* idem inſinuat, quamvis aſſerat ſenario dierum qui deſcribuntur in Geneſi, numero trinitatis perſonas ſignificari. Auguſtinus, Ruffinus, Caſſiodorus, Thomas, Hugo, Haimo, Trevetus & alii, primum Pſalmum, ubi *t*, eſt, *in lege Domini voluntas ejus, & in lege ejus meditabitur die ac nocte*. Chryſoſtomus *u* iterum Evangelii Joannis, & aliorū præterea Evangelio-

u in c. 29. Iſ. & in c. ult. Eccl & in c. 5. Zacha.
x in c 23. Geneſ.
Hebræorū in membranis & chartis involutis ſcribendi mos.
y Iſ. 34. 4.
z Luc. 4. 17.
a cap. 51.
b c. 36. 2.
c Mar. 15. 22
d cap. 5. 1.
e Reg. 15. 17
f Pſ. 17. 44.
g Thomas. Hugo, Haim. Remi. Lyra. Beda.
h Agellius, hæc refert.
i Hom. 1.
k Ioan 5. 46.
l Ibid.
m Luc. ult. 27.
n Hic & de traditio, in Geneſ.
o de Nativ. c. 4.
p verſ. 23.
q Eph. 5. 30.
r in c. 23. Geneſ.
ſ 2. Theſau. c. 30.
t verſ. 4.
u Hom. 1.

liorum initium, & de Joannis Evangelio Hieronymus *a* alii *b* Pentateuchum, in quo traduntur cerimoniæ legeſque ſacrificiorum quibus præfigurabatur Chriſtus. Favet Paraphraſtes, nominans librum legis, qui tamen aliquando ſcripturam univerſam indicat: itaque Oecumenius *c* videtur intelligere, citans Iſaiam *d* de libro ſcribentem. Pintus *e* Levitici librum exprimit, quamvis etiam & quidem potiùs totam ſcripturam, hunc locum diligenter expendens, Theophylactus *f*, lapideas tabulas legis vel vetus Teſtamentum totum, vel initium Geneſis: Janſenius, caput 10. *g*. Deuteronomii, ubi nihil aliud petere Deum ſcribitur, niſi timorem, obſervantiam legis, amorem. Addit Ambroſius ex Geneſi, gratum Deo ſacrificium Abel *h*, patricidæ ingratum; Iſaac oblatum ariete mactato *i*, aſcendentes ac deſcendentes *k* angelos ad Jacob, ideſt, ad Chriſtum ipſorum Dominum, agni *l* immolationem. Poſtremò ait, non ſolum in capite ſed in omni legis complexione, ſcriptum, venturum hominem ad conſervandum genus hominum, qui omnia vellet quæ Deus vellet.

Ex his modis dicendi, probabilior is qui de tota ſcriptura loquitur, vultque ſecundum eſſe, ſummam & quaſi recapitulationem ſcripturæ totius, eſſe de Chriſto qui caput eſt, res præcipua, ſcopus, finis totius ſcripturæ. Nam hæc vis eſt κεφαλαίου, & *Capituli*, cap. 8. *m* Epiſt. ad Hebræos, (*Capitulum autem ſuper ea quæ dicuntur*, videlicet ſummam & caput, epilogum omnium quæ dicuntur, ad Chriſtum referri. Deus dicitur *inſtaurare* voluiſſe *in Chriſto*, ἀνακεφαλαιώσασθαι, *quæ in cœlis & quæ in terra ſunt n*: quo modo in præcepto de dilectione proximi omne aliud inſtauratus *o*, ἀνακεφαλαιοῦται, & ſecundum translationem Aquilæ, *in capitulo & ſumma*, ἐν κεφαλαίῳ, *creavit Deus cœlum & terram p*, quod caput alii Chriſtum Dei filium intellexerunt, ut præter citatos, etiam Tertullianus *q* & Hilarius *r*. In libri nullius particularis principio continetur præceptum vel mentio de Chriſto, ut faciat voluntatem Dei, non libri Geneſis, in quo de ſola creatione, non Pſalmi primi, qui de quolibet etiam juſto, ut ibi dixi, non ullius ex Evangeliis. Igitur ſatiùs eſt in omni ſcriptura affirmare ſermonem de Chriſto haberi, ſicut ipſemet dixit ſuis, vel diſertè vel ſaltem figuratè, atque univerſa œconomica redemptionis noſtræ ſingulaque myſteria in ea reperiri, quæ ſecundùm prudentiam Dei à Chriſto implenda erant, & ipſe hic paullo antè ſe voluiſſe dici, ac legem iſtam in medio cordis habuiſſe, utpote quam optimè noviſſet, & libentiſſimè acceptaviſſet, tum verò maximè præceptum de Cruce & morte, per quam ſe ipſum ſacrificaret pro genere humano, ac ſuppleret defectum & inefficaciam aliorum omnium ſacrificiorum ſicut antè diximus.

Poſt iſtam ſententiam illa magis probabilis de lib. Geneſis, non quidem de omnino primis verbis in quibus nihil prorſus de incarnatione vel morte: propterea Campenſis paraphraſis non placet, *In prima pagina libri ſcriptum eſt de me*, nec ubi agitur de ſacrificio & morte Abel, vel oblatione Iſaac, arieteque mactato, quia longiùs hæc abſunt in cap. 4. & 21 ſed vel quum de formatione Evæ, ex latere dormientis Adam in cap. 2. agitur, quia typus erat Eccleſiæ formandæ da mortui Chriſti vulnerato latere: vel quum de ſententia contra ſerpentem in cap. 3. *Inimicitias ponam inter te & mulierem, inter ſemen tuum & ſemen illius, & ipſa*, vel, *ipſum* (per ipſum ipſa) *conteret caput tuum*, quod in paſſione feciſſe Chriſtum Leo *ſ* ſcribit: & eo modo legit Irenæus *t*. Theophilus *u* Alexand. Anaſtaſius Sinaita *x*, Sibilla *y*. Paraphraſis Chaldæa & הוא *hu*, *tam ipſam* quàm *ipſum* ſignificat: quamvis retinere debeamus verſionem noſtram. Hiſtoriæ Geneſis, *libri* nomen (Græcum diminutivum nomen βιβλίον idem valet ac βίβλος ſicut quod attinet ad idem propoſitum eadem vis κεφαλίδος & κεφαλαίου, atque κεφαλῆς *capitis & capituli*) rectè convenit, qui ספר *ſepher*, pro quo *liber* ponitur propriè ſignificat numerum & catalogum: continet enim catalogum Creaturarum & Patriarcharum & filiorum Jacob: quemadmodum Matthæus *librum generationis* appellavit Evangelium ſuum, in quo texuit catalogum Majorum Jeſu Chriſti.

Sententiam iſtam præ ceteris accuratè defendit, & explicat Ribera noſter in cap. 10. ep. ad Hebræos. Leo *z* quoque Caſtro huc inclinat magis quam ad alia verba Geneſis, *In principio creavit Deus*, &c. vel *faciamus hominem ad imaginem & ſimilitudinem noſtram*, &c. ſed & quod ſuſpicatur pro תחלה *thechillah* ſignificante principium, Hebræos ſubſtituiſſe מגלה *meghillah*, improbabile eſt, tum quia ut antè docui cum ספר *ſepher* nomine *libri* hoc tamen Jeremias *a* uſurpavit: tum quia eadem relinquitur facultas de Chriſto locum exponendi, utrumvis nomen accipiatur. Miror, Theologis vulgo magis placere, ut *liber* hoc loco ſit præſcientia & prædeſtinatio Dei, aut qui *liber vitæ* vocatur: quam nominat etiam Janſenius ſolidiorem, illegitimam equidem non rejicio; ſed mihi certum videtur propriè librum ſumi poſſe, & quum poſſit, ita etiam ſatiùs eſſe, ut ſumamus quemadmodum & Patres ſumpſerunt.

De me.) Deſerta communi expoſitione, quæ eſt de Chriſto, nec Pauli rationem habentes, cujus illa eſt, quidam Catholici ut de ſolo Davide interpretentur, ſatis ineptè has particulas explicant. Profectò, etiamſi aliquo modo David de ſe ſcriptum dicere intelligi poteſt, non tamen de ſe uno, ſed de aliis etiam, ut Dei facerent voluntatem, &c. ſed fatendum eſt, non ita propriè loqui eum qui dicat de ſe ſcribi, quod æquè ſit ſcriptum de aliis. Deinde non ſatis aptè dicas de nobis ſcribi, quia nobis præcepta præſcribuntur. Denique violenta prorſus Interpretatio, ſcriptum eſſe de Davide, ideſt, de Regis officio, nempe in cap. 37. Deuteronomii non minùs ceteris Regibus præcepta illa dantur, & generaliùs David loqueretur de univerſa legis obſervantia, non de Regio tantum munere. Quocircà non ſunt audiendi qui non jubent vice illarum dictionum, *de me*, legere, *pro me, propter me, ſuper me*, nec bene עלי *hhalai*, reddi docet ab interpretibus noſtris, & à Hieronymo. Concedo, aliqua ratione locum iſtum congruere Davidi, ſed ſi quis contenderet, ſoli Chriſto, cujus in perſona illa ſecundum carnem pater ipſius loquatur, non auſim, quod audet Janſenius, partim ſolidam vocare, illegitimam, nec originalibus convenientem expoſitionem. Qui Chriſto negant convenire, planè temerarii ſunt, quum præter citatum Paulum, & communem Patrum ſententiam, Agatho Papa *b* affirmet, nullum eſſe qui ambigat quod hic Pſalmus in perſona Chriſti a Propheta prædicatus ſit.

Ut facerem voluntatem.) Hieronymus, *ut facerem placitum tibi*. In epiſtola ad Hebræos *c*, *ut faciam Deus voluntatem tuam*. Sumit hinc Hieronymus, initium verſus diſtincti, nec non Hebræus & Chaldæus textus. Sed Apoſtolus indicat, verba illa, *in capite librum ſcriptum eſt de me*, inferenda per parentheſim, inter iſta & illa, *ecce venio*, ut ſit ſenſus, *Ecce venio*, ſeu veni, aut paratus ſum ad veniendum (*ſcriptum* quippe *eſt de me in capite libri*) *ut faciam voluntatem tuam*, quamvis & hoc ipſum de facienda nimirum Dei voluntate à Chriſto ſcriptum ſit, & ſcriptum eſſe intelligi poſſit, per eadem verba, *in capite libri ſcriptum eſt de me*. Eodem pacto in Pſalmo noſtro ſic nectenda ſententia, *Ecce venio ut facerem voluntatem tuam*. Cauſſa particulam cum *veniendi* verbo jungi debere Græca phraſis demonſtrat, in qua præponitur articulus τοῦ, videlicet, ἥκω, *venio*, & interpoſita dicta parentheſis, τοῦ ποιῆσαι, *ad faciendum*. Similem vim habet ſervilis littera (ל) in לעשות *lahhaſoth*: quam Euthymius immeritò exiſtimat ſuperfluam. Hac ratione verbum ſequens, *volui*, ſeparatim à præcedentibus legi debebit, ideſt, venio ad faciendum voluntatem tuam: hoc ipſum *Deus meus volui*, libentiſſimè hanc acceptavi & ſuſcepi, *& legem tuam in medio cordis* nimirum admiſi & condidi, percipiens tibi obedire, & ut ceteri id etiam faciant. Hoc Apollin. carmine præclarè expreſſit.

Τοὔνεκα δεῦρ' ἱκόμην τελέσαι πάτερ ἐντιμένοις,
Ἀμφ' ἐμέθεν γέγραπται ὑπὲρ βίβλοιο καρήνῳ.
Σὸν τελέσαι μενέαινα μάκαρ πραπίδεσσιν ἐέλδωρ.
Ideo (vel, *itaque*) *huc veni perficere Pater,*
De me ſcriptum eſt in libri capite:
Tuam perficere cupivi Beate animis voluntatem (vel *deſiderium*.)

Nihilominus Hieronym. *d* alibi ita recitat hunc locum: *Deus ut facerem voluntatem tuam volui*, vel, *ut facerem voluntatem tuam Deus meus volui*, quo modo etiam Ambroſius, aut quis alius in Symbolum, & Agatho Papa *e*, ep. 2. Voluntas hæc Dei vocatur Hebr. רצון *ratſon*, ſignificans

a de Tradit. Hebr.
b Pineda in c. 11. Iob. verſ 13.
c in cap. 10. Ep. ad Heb.
d cap. 81.
e in c. 2. Dan & in c. 43. Ezech.
f in c. 10. Ep. ad Heb.
g verſ. 12.
h Geneſ. 4. 4.
i Geneſ. 22. 10. & ſeqq.
k Gen. 28. 12.
l Exod. 12. 3. & ſeq.
m verſ. 1.
n Ephe. 1. 10.
o Rom. 13. 8.
p Gen. 1. 21.
q contra Praxeam.
r in Pſ. 2.
ſ Serm. 2. de nativit.
t l. 3. c. 38.
u 2. ad Antiochum.
x 1. Hexam.
y 3. oracnli.
z Apol. l. 5. pag. 552.
a cap. 37. 2
b Ep. 1.
c c. 10. 7.
d in c. 53. Iſ. & in c. 1. ep. ad Galat.
e Ep. 5.